

begrip

ALEVIETEN

JAARGANG 21 (1995) - NUMMER 124

MOSLIMS CHRISTENEN

begrip

Een tijdschrift, dat vanuit de RK-Kerk, de Nederlandse Hervormde kerk en de Gereformeerde kerken in Nederland streeft naar het kweken van onderling begrip tussen Moslims en Christenen en gelovigen van beide godsdiensten oproept tot ontmoeting, met respect en behoud van eigen identiteit.

BUREAUS VOOR ONTMOETING MET MOSLIMS

R.K. Kerk: Drs. L. van Oers, Cura Migratorum,
Luybenstraat 17, 5211 BR 's-Hertogenbosch. Tel. 073-145159
Ned. Herv. Kerk: Drs. G. Speelman, 'Kerk en Wereld',
Postbus 19, 3970 AA Driebergen. Tel. 03438 - 12241
Gereformeerde kerken: Drs. C. van 't Leven, Dienstencentrum,
Postbus 203, 3830 AE Leusden, Tel. 033 - 960360/ 960329

REDACTIE:

M van den Boom
P. Goedendorp
H. Hurkens
N. Landman
L. van Oers (contactpersoon RK)
G. van 't Leven (contactpersoon GKN)
G. Speelman (contactpersoon NHK)
K. Steenbrink (eindredactie)

Uitgever/ Redactie en administratie:
'Cura Migratorum'
Luybenstraat 17
5211 BR 's-Hertogenbosch
Tel 073 - 145159
Fax 073 - 131175

Tekeningen: F. Kalb

Abonnementen:
f 25,- / 450 Bfrs per jaar (5 nummers)
Losse nummers: f 6,50 / 120 Bfrs
Giro 4300211 t.n.v. Begrip/ Cura Migratorum
België: Kredietbank 453-0258581-69
t.n.v. Begrip, Kastertstraat 19, 3600 Genk.

Abonnementen kunnen elk gewenst moment ingaan en worden automatisch verlengd, tenzij vier weken voor het begin van het nieuwe kalenderjaar schriftelijk wordt opgezegd.

Advertentierieven op aanvraag.

Voor het overnemen van artikelen is toestemming van de uitgever nodig.

ALEVIETEN

De Alevieten, een belangrijke Turkse religieuze minderheid, zijn vooral bekend om wat ze niet hebben: geen moskeeën, geen georganiseerde geestelijkheid, geen duidelijk omschreven eigen leer, veelal geen sluiers voor de vrouwen. Maar wat hebben ze wel? In ieder geval problemen, zoals blijkt uit de onlusten die onlangs Istanbul hebben opgeschrikt en gevolgen hadden tot in Duitsland en Nederland. De Alevieten tonen momenteel ook een uitzonderlijke creativiteit op religieus gebied: hun cultuur en geloof blijken in snelle ontwikkeling te zijn. Naast het meer historische overzicht over de Alevieten, dat Dr. Martien van Bruinessen schreef voor BEGRIP nr. 49 (maart 1980), biedt in dit nummer Dr. Nico Landman een beeld van de meer recente ontwikkelingen. Onlangs brachten de redactieleden Ge Speelman en Berry van Oers en oud-eindredacteur Piet Reesink een bezoek aan vertegenwoordigers van de Alevitische gemeenschap in Nederland. Dr. Piet Reesink had een interview met twee Alevieten uit Oss. In de rubriek MOSLIMS IN EUROPA hebben we ditmaal vooral kerkelijke verklaringen kunnen opnemen, wel een bewijs, hoe de zaak van beter begrip tussen moslims en christenen sterker gaat leven, ook in christelijke kringen.

INHOUDSOPGAVE BEGRIP NO. 124, MEI 1995

Leerhuis:	
Een verre en verstandige dame van stand (Karel Steenbrink)	2
Alevieten (Nico Landman)	6
Interview met twee Alevieten (Piet Reesink)	18
Moslims in Europa	22
Boeken	31
Ontmoetingen en Cursussen	35

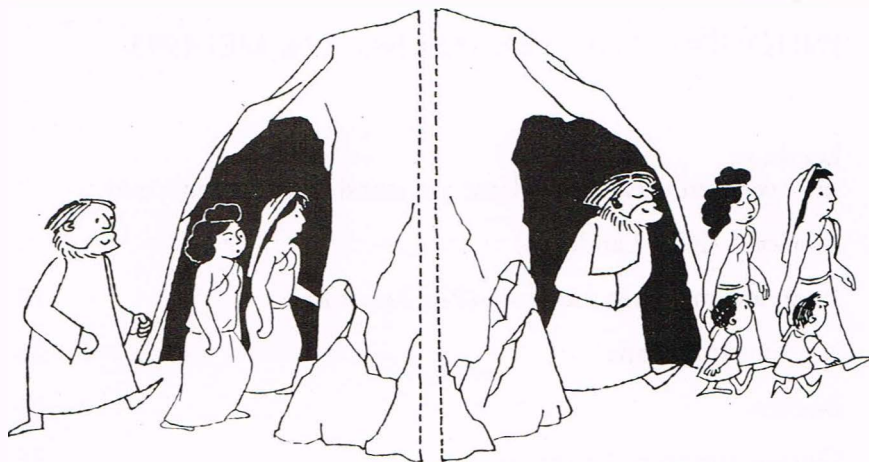
EEN VERRE EN VERSTANDIGE DAME VAN STAND

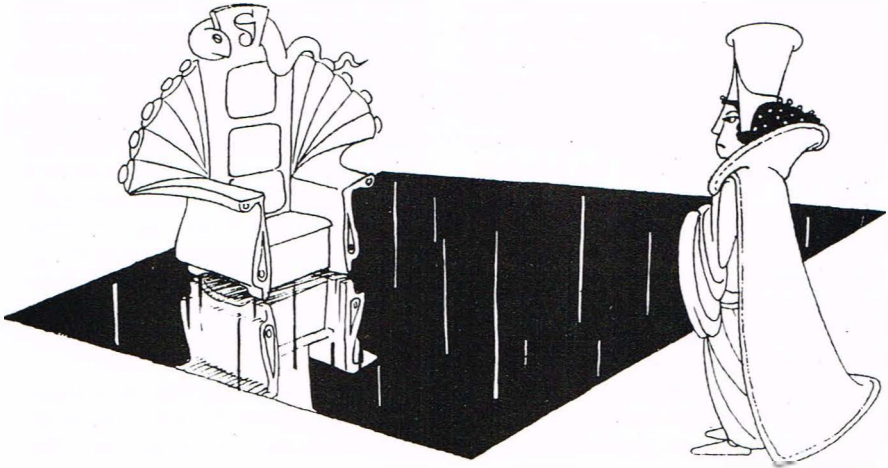
Karel Steenbrink

Temidden van de beschrijving van de glorie van Koning Salomo lezen we in 1 Koningen over de buitenlandse vermaardheid van deze grote vorst. De koningin van Seba hoorde van hem, kwam met groot gevolg en vele geschenken naar Jeruzalem, stelde hem eerst nog op de proef, maar toen Salomo al haar vragen kon beantwoorden zei ze: *Geprezen zij de Heer, uw God, die zulk een welgevallen aan u had, dat Hij u op deze troon van Israël geplaatst heeft! Omdat de Heer Israël voor altijd liefheeft, heeft Hij u tot koning aangesteld om recht en gerechtigheid te oefenen.* (1 Kon. 10:9) Zij gaf van haar immense rijkdommen aan koning Salomo en verdween naar haar land, weg uit de verhalen van het Oude Testament na dertien verzen, nauwelijks dertig re-

gels, allemaal tot eer van God, Salomo en het volk Israël (in die volgorde, misschien ook wel eens gelezen in andere volgorde, maar God moge de harten der ongelovigen weer ombuigen!)

In de evangeliën van Matteüs (12:42) en Lukas (11:32) komt zij dan weer even terug, ditmaal niet tot meerdere eer en glorie van de Joden, maar integendeel om hen te schande te maken. In beide gevallen volgt zij op een herinnering aan Jona, de succesvolle profeet, die de wereldstad Ninive letterlijk op de knieën kreeg en tot boete wist te brengen. Dan zegt Jezus in een felle toespraak: *De koningin van het Zuiden zal bij het oordeel opstaan samen met de mensen van dit geslacht en hen veroordelen, want zij*

waardoor zij lijkt een zee te moeten oversteken

kwam van het uiteinde der aarde om te luisteren naar de wijsheid van Salomon; welnu, hier is méér dan Salomon. Jezus, die zo duidelijk zijn prediking op de context van het Joodse volk richtte, haalt hier juist die 'buitenlanders' aan om zijn landgenoten te tuchtigen en tot bekering op te roepen.

Jezus was niet de enige rabbijn die aktualisering van die oude verhalen over de wijze en vrome vrouw uit het zuidelijke Saba (vereenzelvigd met het huidige Jemen) gaf. In Midrasj en Targum, maar vooral ook in de mondelinge Joodse overlevering worden de verhalen nader uitgewerkt. De koningin moet natuurlijk een naam hebben en krijgt die ook als Bilkis, het kan natuurlijk niet missen, dat zij (minstens voor enige tijd) de echtgenote van de toch al erg goed van vrouwen voorziene Salomo wordt. Vooral ook worden de vragen uitgewerkt, die zij aan Salomo gesteld zou hebben. Zij gaan vaak uit van een stevige portie bijbelkennis: "Drie gingen een grot binnen en vijf kwamen eruit: waar slaat dat op?" (Op Lot die met twee dochters de grot bin-

nenging en zij kregen twee zonen).

De koran biedt ons ook een overweging op de legende van de Koningin van Seba in 27:15-44. In de inleiding van het verhaal wordt gesproken van een mysterieuze vogel, die aan Salomo bericht, dat hij/zij heeft gezien dat er een koningin in Saba is, machtig *aan wie van alles is gegeven en die een geweldige troon heeft*. Er is evenwel iets mis met deze machtige vorstin: *Ik heb gemerkt dat zij en haar volk zich eerbiedig voor de zon neerbuigen in plaats van voor God, dat de satan hun daden voor hen mooi heeft laten lijken..* Daarop moet de mysterieuze vogel (Hoedhoed) een brief van Salomo gaan brengen aan deze goddelozen. De brief is in keurig islamitische stijl opgesteld en begint met de zegenwens: *In de naam van God, de erbarmere, de barmhartige. Weest niet hovaardig tegenover mij en komt tot mij als mensen die zich aan God hebben overgegeven.*

Over deze laatste term hebben de geleerde commentaren heel wat geschreven: "die zich aan God hebben overgegeven": in het Arabisch staat er *moeslimien*, moet

je dat begrijpen in de technische zin van moslim, iemand die tot de islam behoort, of naar de letterlijke betekenis van je aan God overgeven. In het laatste geval kan er ook buiten de strikte organisatie van de Islam toch ook nog wel een 'moslim' zijn, iemand die zich aan God overgeeft.

Hoe het ook zij, de koningin geeft de brief te lezen aan haar raadgevers, die boos worden over de buitenlandse inmenging en met oorlog gaan dreigen. De koningin zelf reageert als een zeer pacifistische: *Wanneer koningen een stad binnentrekken brengen zij haar tot verderf en maken de machtigen onder haar mensen tot onderworpingen. Ik zal naar hen een geschenk zenden en kijken waarmee de gezondenden terugkomen.* Salomo reageert ook fors op hun antwoord: hij laat zich niet omkopen, laat de glorieuze troon uit haar rijk stelen en als zij in Jeruzalem aankomt, blijkt daar haar eigen troon te zijn en wel in een paleis met een glazen vloer, waardoor zij lijkt een zee te moeten oversteken. Zij raakt overtuigd van de grootheid van Salomo en zijn Heer en zegt: *Mijn Heer, ik heb mijzelf onrecht aangedaan en ik geef mij samen met Soelaimaan over aan God, de Heer van de wereldbewoners.* "Ik geef mij over." hier gebruikt zij ook weer de technische terminologie die vanaf het begin van de islamitische beweging werd gebruikt voor de formele toetreding.

Als ik dit verhaal lees, moet ik onwillekeurig denken aan die laatste jaren in het levensverhaal van Mohammed, toen hij ook een aantal brieven opstelde en die aan gezanten meegaf om de stammen in de omgeving en zelfs de keizers van Byzantium en van Perzië tot de islam op te roepen. Zoals we in de verhalen over de profeten Hoed, Sjo'e'aib, Salih, maar ook in de schildering van Ibrahim en Moesa in de Mekkaanse soera's de situatie mogen lezen van Mohammed, die bijna ten onder ging aan de tegenstand

en het ongeloof van zijn stadgenoten, zo kunnen we in de Salomo, die via een brief het ware geloof wil verbreiden, ook de latere Mohammed terugzien.

Dat wil niet zeggen, dat we de koran dan (toch) als een soort rapportage over het leven van Mohammed zouden moeten zien: de koran is een leidraad voor mensen nu, is een woord van waarheid. Maar het is tevens een bepaalde aktualisering, 'zegel der profeten', een specifieke bevestiging van de eerdere tradities, met een duidelijk eigen geluid en karakter.

Onlangs kwam ik nog twee interessante aktualisering van dit verhaal tegen. De Franse katholieke theoloog Jean Daniélou schreef in zijn boekje *Les saints païens de l'Ancien Testament* over de niet-joodse maar (toch) heilige figuren van het Oude Testament ook over onze koningin van Seba: " .. een heilige van de kosmische godsdienst. Zij had weliswaar geen deel aan de openbaring van Israël en beleed de godsdienst van de Arabieren van Jemen, waar men het koninkrijk Seba, het land van goud en welriekende kruiden, situeert; maar het getuigenis van Christus verzekert ons dat zij zijn glorie is binnengegaan. De traditie heeft dit altijd aangevoeld en in haar het toonbeeld bij uitstek gezien van de heidense ziel die op zoek is naar de Wijsheid." Hier behandelt Daniélou een niet-probleem dat ook wel door een enkele moslim behandeld wordt: noch het evangelie noch de koran maken zo'n precies onderscheid tussen wie lid van de godsdienstige gemeenschap is. Bij beide gaat het om de zaak zelf, die dan ook duidelijk met de originele term wordt aangegeven.

De Amerikaanse Jood Jacob Lassner publiceerde in 1993 een prachtig boek: *Demonizing the Queen of Sheba: Boundaries of Gender and Culture in Postbiblical Judaism and medieval Islam*, (Chica-

go/London: University of Chicago Press). Hij gaat er de voortgang van de Seba-legende na. Hij ziet hoe creatief de islamitische traditie er mee omgaat. Hij ziet ook hoe de joodse én de latere islamitische traditie weer een heel ander probleem oproepen: dat er eigenlijk helemaal geen vrouw koningin had mogen zijn, dat dat tegen de natuurlijke orde is en dat die koningin dus eigenlijk een verpersoonlijking van het kwaad, de duivel is. In het bijbelverhaal en ook in de koran-verzen wordt aan dat vrouw-zijn geen overdreven aandacht gegeven en wordt het gewoon als een feit vermeld. De koningin wil dan alleen maar Salomo verleiden, die zijn zinnen verliest, de koningin blijkt dan een vreselijk harig lichaam te hebben, enfin we komen dan een beetje in de fantastische sfeer van de horror-filmen terecht, die wel heel weinig te maken hebben met de eerste betekenis van de verhalen uit bijbel en koran.

Ook al moeten we de gelovige ontwikkeling van de tijd na de bijbelse en koran-openbaring zeker vaak ook als moment van genade en verlichting beschouwen, we moeten er toch voorzichtig mee omgaan en historische studies, naast die eigen kijk van moderne vrouwenstudies, maken de eigenlijke grondlijnen van de teksten rond die verre

en verstandige dame van hoge stand weer toegankelijk.

Koran 25:32 zegt: *En zij die ongelovig zijn zeggen: Had de Oplezing niet als één geheelheid op hem nedergezonden kunnen worden? Aldus deden Wij opdat Wij daardoor uw gemoed zouden sterken en zo ordenden Wij haar in opvolgende stukken.* Deze passage wordt vaak gelezen als een aanwijzing van de Koran aan Mohammed werd gegeven in verschillende fasen. Sommigen lezen dit ook als een geleidelijke openbaring van Gods Boek, dat in de religieuze tradities van jodendom, christendom en islam en zelfs ook bij hindoes, boeddhisten en anderen geleidelijk naar voren is gekomen. Moderne denkers als Moh. Arkoun en de Indonesiër. Dr. Quraisj Sjihab spreken zelf ook van de koran als een 'open boek', een boek dat in opvolgende eeuwen van de religieuze geschiedenis van de mensheid steeds weer tot een nieuwe zin kan komen.

Het Alevitisme onder de Turken: herleving en transformatie

Nico Landman

Inleiding

Onrustige dagen in Istanbul na een bloedige aanslag in de voornamelijk door Alevieten bewoonde wijk Gazi. Woedende betogers die de overheid medeverantwoordelijk houden voor de aanslag. Confrontaties met de politie, die zich niet tot het waterkanon beperkt maar met scherp schiet op de menigte. Tientallen doden en honderden gewonden. Vervolgens: protestmarsen van Alevieten, zowel in Turkije als in West-Europa, inclusief Nederland.

Deze gebeurtenissen die medio maart plaatsvonden, hebben de Alevitische gemeenschap in ons land voor een korte tijd volop in de schijnwerpers geplaatst. Voor vele Nederlanders zal het de eerste keer zijn geweest dat ze van deze groepering hoorden. Ook de journalistiek was naarstig op zoek naar achtergrondinformatie over deze onbekende minderheidsgroep. Diverse actualiteitenrubrieken op televisie en radio probeerden in enkele minuten de Alevieten te typeren. De VPRO belichtte de verontwaardiging onder de Nederlandse Alevieten in het programma "Lopende Zaken". Diverse journalisten wisten te melden dat de Alevieten "een liberale Islamitische stroming" waren. Etiketten als "progressief" en "marxistisch" werden gehanteerd. Sommigen noemden de Alevieten "Shiitisch", anderen gebruikten de aanduiding "syncretistische religie" om deze grootste niet-sunnitische minderheid in Turkije te karakteriseren.

Zoals meestal is de werkelijkheid gecompliceerder dan de journalistiek ons op basis van enkele uren onderzoek wil doen geloven. Het is onmogelijk het Alevitisme in enkele zinnen te typeren.

Alevieten vormen de grootste niet-sunnitische minderheid in Turkije en onder de Turken in West-Europa. De geschiedenis van deze minderheid, die volgens sommige theorieën teruggaat tot de beginperiode van de islam, is evenwel slecht gedocumenteerd, zodat er voor historici vele open vragen blijven. Onze kennis van de rituelen en geloofsovertuigingen van Alevieten door de eeuwen heen wordt beperkt door het feit dat een belangrijk deel van de traditie slechts mondeling is overgeleverd en - uit vrees voor vervolging - slechts aan ingewijden mocht worden bekendgemaakt. Bovendien is deze overlevering van vader op zoon of van meester op leerling in de twintigste eeuw grotendeels tot staan gekomen als gevolg van secularisatieprocessen. De laatste jaren is er onder invloed van verschillende factoren sprake van een opleving van het Alevitisme, van een herleeft aandacht onder Alevieten voor hun religieuze en culturele erfgoed. Deze ontwikkeling is meer dan een terugkeer naar oude tradities. Het is een poging van een minderheidsgroepering om de eigen identiteit en de verhouding met de sunnitische meerderheid te herformuleren. Er wordt gezocht naar een synthese van eeuwenoude religieuze tradities en moderne inzichten. Dit maakt de "herleving van het Alevitisme in de jaren negentig" een gecompliceerd proces waarbinnen door verschillende leiders zeer uiteenlopende standpunten over het wezen van het Alevitisme worden verdedigd.

In deze bijdrage aan "Begrip" probeer ik

een enkele aspecten van dit proces te belichten. Daarbij stel ik de Alevitische gemeenschap in Nederland centraal.

Uitgaande van een recente religieuze bijeenkomst van Alevieten wil ik zowel ingaan op de Alevitische liturgische praktijk als op de discussies die onder Alevieten over die praktijk en over de Alevitische identiteit worden gevoerd.

Een cem in Rotterdam

Het Alevitisch Cultureel Centrum Rotterdam is een rijtjeshuis in Rotterdam-West met daarachter een voormalige bedrijfsruimte die nu dient als conferentiezaal of, zo nu en dan, als plaats voor religieuze bijeenkomsten. Het is een van de eerste Alevitische centra in Nederland. Sinds de tweede helft van de jaren tachtig zijn in zestien Nederlandse steden Alevitische verenigingen opgericht. Deze zijn aangesloten bij een landelijke federatie, HAKDER (Federatie van Alevitische / Bektashitische Sociale en Culturele Verenigingen in Nederland). De meeste van de bij HAKDER aangesloten verenigingen hebben nog geen eigen ruimte maar houden hun bijeenkomsten in gehuurde conferentiezalen. De Rotterdamse vereniging kan evenwel sinds een jaar beschikken over een eigen centrum.

In dit centrum organiseerde HAKDER op 8 april j.l. een cem. De cem is de religieuze bijeenkomst van de Alevieten. Het is een bijeenkomst die in Alevitische dorpen in Turkije en op de Balkan traditioneel enkele malen per jaar plaatsvond en de dorpsgemeenschap bij elkaar bracht rond een geheel eigen liturgie. Deze liturgie wijkt qua vorm en inhoud sterk af van de gebedsbijeenkomsten van de sunnitische moslims in de moskee. Op de vorm en inhoud kom ik later terug. Deze Rotterdamse cem was speciaal ge-

organiseerd voor deelnemers aan een cursus over het Alevitisme die in het voorjaar aan de Universiteit Utrecht was gegeven. Deze cursus, bestaande uit twaalf colleges over de historische wortels en de religieuze doctrines van het Alevitisme, was vooral gevolgd door jongeren die zelf uit Alevitische families kwamen maar weinig wisten van de godsdienst van hun ouders. Na twaalf woensdagavonden te zijn voorgelicht over het Alevitisme konden deze jongeren beter begrijpen wat er tijdens de cem gebeurt. Dat hoopten althans de organisatoren van de cem in Rotterdam. Ten dele slaagde deze opzet, want enkele tientallen van de cursisten woonden de cem inderdaad bij en voor sommigen was dat de eerste keer in hun leven.

Secularisatie

Hiermee kom ik aan het eerste aspect van de herleving van het Alevitisme, dat ik aan de orde wil stellen: het secularisatieproces onder de Alevieten in Turkije, dat zover is voortgeschreden dat een hele generatie vrijwel niets meer weet van de religieuze tradities van hun voorouders. In het Osmaanse rijk vormden de Alevieten een nonconformistische stroming, die zich tegenover de sunnitische staatsgodsdienst slechts met moeite kon handhaven.

De Osmaanse sultans in de 16e en 17e eeuw beschouwden de Alevieten als staatsgevaarlijk, niet alleen vanwege een aantal opstanden, maar ook omdat ze hen zagen als aanhangers van de oostelijke buurstaat het Safawidische rijk, waarmee diverse oorlogen werden gevoerd. De vervolgingen waaraan de Alevieten in Anatolië in deze periode blootgesteld werden leven voort in talloze gedichten en liederen die tot op vandaag worden gezongen. Deze vervolgingen drongen de Alevieten in de marge van de Osmaanse samenleving. Ze leefden

voornamelijk in afgelegen dorpen, waar ze hun religieuze bijeenkomsten verborgen hielden voor het oog van de sunnistische heersers.

Een van de gevolgen van deze politieke omstandigheden was, dat de Alevieten zich tot een gesloten gemeenschap ontwikkelden, die niet toestond dat buitenstaanders zouden toetreden of met leden van de gemeenschap zouden trouwen. De leer werd slechts aan ingewijden doorgegeven. Onder leiding van families van spirituele leiders, de zgn. dedes, ontstond een sterk sociaal-religieus netwerk dat de Alevieten in staat stelden onafhankelijk van de omringende maatschappij te overleven.

Een uitzondering op deze regel vormde de Bektashi-orde, die de religieuze overtuigingen van de Alevieten deelde maar het Osmaanse gezag erkende. De Osmanen erkennen op hun beurt de Bektashi-orde als een van de vele mystieke genootschappen binnen de Islam en stond haar toe een wijdvertakt netwerk van kloosters op te bouwen.

De stichting van de republiek Turkije en de seculariserende hervormingen van Mustafa Kemal Atatürk brachten een ingrijpende wijziging in de positie van de Anatolische Alevieten. De Bektashi-orde werd, met alle andere mystieke genootschappen, in 1925 ontbonden. De overige Alevitische gemeenschappen integreerden geleidelijk in het sociaal-economische leven van de Turkse republiek. Net als vele andere dorpelingen trokken zij vanaf de jaren vijftig naar de steden. Hun kinderen doorliepen de scholen die onder het nieuwe republikeinse bewind tot stand waren gekomen. Voor deze stedelijke Alevieten verloor een deel van het religieuze erfgoed zijn betekenis. De inwijding van Alevitische jongeren in de esoterische leer raakte in de jaren zestig in onbruik. Het gezag van de dedes kwam steeds sterker onder druk te staan van jongeren die een

moderne opleiding hadden genoten. Het proces van afbrokkeling van de Alevitische religieuze tradities werd nog versterkt door de opkomst van een linkse beweging in Turkije in de jaren zestig. Vele Alevitische jongeren voelden zich tot marxistische ideologieën aangetrokken en richtten zich op de strijd van de arbeidersklasse die niet langs religieuze lijnen verdeeld moest worden.

Religieuze hymnen die verwezen naar vervolgingen door de Osmaanse machthebbers, werden geherinterpreteerd als revolutionaire liederen over de strijd tegen alle onderdrukking. Maar de religieuze bijeenkomsten waarbinnen deze hymnen in het verleden klonken, werden niet langer relevant geacht.

De Alevitische jongeren in Nederland anno 1995 zijn de kinderen van deze sterk geseclariseerde generatie Turken uit de jaren zestig en zeventig. Het hoeft ons daarom niet te verwonderen, dat hun kennis van het Alevitische geloof vrijwel nihil is en dat een aantal van hen in Rotterdam hun eerste cem meemaakten. Sommigen zijn zich pas de laatste jaren bewust geworden van het feit dat zij uit een Alevitische familie stammen! Dit ver voortgeschreden proces van secularisatie kleurt de huidige herleving van het Alevitisme in meerdere opzichten: het verklaart onder meer waarom het religieuze element binnen deze herleving omstreden is. Volgens sommigen dient het Alevitisme wel als humanistische filosofie te herleven, maar niet als religie. Dit is me onder meer gebleken bij gesprekken met deelnemers aan de genoemde cursus Alevitisme aan de Universiteit Utrecht. Ook tijdens het door honderdduizenden Alevieten bezochte jaarfeest in het Turks stadje Haci Bektash heb ik dit anti-religieuze geluid kunnen beluisteren: nadat in een van de cernhuizen de religieuze ceremonie met een slotgebed was beëindigd, stond een jongeman op die luidkeels met de dede in

discussie ging en verkondigde dat men op een verkeerde weg was als men religieuze rituelen nieuw leven wilde inblazen. Ondanks dit verzet uit eigen kring groeit evenwel de belangstelling voor de Alevitische religie en worden steeds meer cems gevierd, ook in Nederland.

De cem

De cem is een religieuze bijeenkomst die in Alevitische dorpen enkele malen per jaar werd gehouden en zowel religieuze als sociale functies had. Zo was er een inwijdingscem waardoor jeugdige Alevieten als volwaardige leden in de gemeenschap worden opgenomen. Er was een ritueel waardoor gezinnen zich met elkaar verbinden in een levenslange verbintenis ("musahiplik"). En tenslotte was er een cem die vooral gericht is op het verantwoording afleggen over iemands daden van het afgelopen jaar en het bijleggen van geschillen.

Naar vorm en inhoud verwijst de cem naar een mythische maaltijd waarin de profeet Mohammed en zijn neef Ali de hoofdfiguren zijn. Deze mythische maaltijd is de zogenaamde "maaltijd van de veertig", die samenhangt met een wonderbaarlijke hemelreis van de profeet in de oertijd. Het verhaal van de maaltijd van de veertig wordt in verschillende varianten verteld. Een gedetailleerde versie is door Mehmet Fuat Bozkurt in het Duits vertaald. Het onderstaande is een paraphrase deze versie van het verhaal.

De maaltijd van de veertig

Toen Mohammed op een morgen naar de hemel wilde opstijgen, zag hij plotse-ling een leeuw die brullend op hem afkwam. (De leeuw is in het Alevitisme een symbool van Ali, NL). Mohammed wist niet wat hij moest doen, maar hoorde een stem die zei: Mohammed, leg je ring in de muil van de leeuw! Toen hij dit deed, kalmeerde de leeuw en kon hij

zijn weg naar de hoogste hemel vervolgen. Daar kwam hij aan bij de Allerhoogste. Met hem sprak hij negentigduizend woorden. Dertigduizend daarvan betroffen de Wet (Sharia). De overige zestigduizend werden het geheim van Ali. In het Paradijs werd Mohammed een spijze bereid uit melk, honing en appel. Deze drie spijsen hadden samen duizend en een deugden. God verbond met de melk de toenadering, met de honing de liefde en met de appel de vriendschap. Alle drie zond hij naar de mensen als vruchten van het Paradijs.

Toen Mohammed van zijn hemelreis terugkeerde zag hij in zijn stad een heiligdom dat zijn aandacht trok. Binnen waren enige mensen. Hij klopte aan om naar binnen te gaan. Er werd geroepen: "Wie ben je? Wat kom je doen?" Mohammed antwoordde: "Ik ben de profeet. Laat mij binnen. Ik wil de schone gezichten van de heiligen zien". Vanuit het heiligdom kwam evenwel het antwoord: "Een profeet heeft onder ons geen plaats. Ga en wees profeet voor je eigen gemeenschap."

Daarop ging Mohammed weg, maar een stem van God gebood hem om opnieuw naar die deur te gaan. Hij klopte daarom voor de tweede maal aan. Er werd gevraagd: "Wie is daar?" Mohammed antwoordde: "Ik ben de profeet. Laat mij binnen. Ik wil jullie gezegende gezichten zien". Van binnen klonk het antwoord: "Een profeet heeft onder ons geen plaats. Wij hebben geen profeet nodig."

De profeet wendde zich na deze woorden af, maar God gebood hem opnieuw: Mohammed keer om. Ga en open de deur! Opnieuw stond Mohammed voor de deur en klopte. Toen van binnen een stem klonk: "Wie ben je?", antwoordde hij: "Ik ben een onbeduidende arme sloeber, gekomen om jullie te zien. Mag ik binnenkomen?" Toen werd de deur geopend en werd gezegd: "Wees gegroet. Welkom, je brengt ons zegen. Doe alle

deuren open!". Hij werd binnengeleid in de kamer waar de veertig heiligen bijeen waren. Mohammed zei: "De heilige deur, de deur van de weldaden staat open. In de naam van de barmhartige en genadige God" en trad met zijn rechtervoet binnen. Binnen zaten negenendertig gelovige zielen. Mohammed keek om zich heen en zag dat er tweeëntwintig mannen en zeventien vrouwen waren. De gelovigen waren bij zijn binnenkomst opgestaan en allen boden hem een plaats aan. Mohammed ging naast Ali zitten zonder hem te herkennen. Vele vragen kwamen in hem op. Na een tijdje kon hij zich niet inhouden en vroeg: "Wie zijn jullie? Hoe heten jullie?" "Wij zijn de veertig", luidde het antwoord. "Wie van jullie zijn de leiders en wie de ondergeschikten?". "Wij zijn allen gelijk, de ondergeschikten zijn ook de leiders. Veertig voor één, één voor veertig". "Maar er ontbreekt iemand. Wie is dat?" "Dat is Selman, die is op bedevaart. Maar waarom vraag je dat? Ook Selman is hier, beschouw hem maar als aanwezig."

Mohammed vroeg de veertig dit te bewijzen. Daarop strekte Ali zijn gezegende arm uit. Een van de veertig sprak een formule uit en sneed hem in de arm, die begon te bloeden. Tegelijkertijd begonnen de armen van de anderen te bloeden. Op dat ogenblik kwam ook een druppel bloed door het venster en viel in hun midden. Dit was het bloed van Selman. Hierop verbond een van de veertig de arm van Ali. Die stopte ook het bloeden van de andere armen.

Nu kwam Selman terug van zijn bedevaart. Hij had een wijndruif meegebracht. De veertig vroegen aan Mohammed deze druif onder hen te verdelen. Mohammed vroeg zich bezorgd af hoe hij een enkele druif in veertig stukken kon delen, maar de engel Gabriël schoot te hulp: hij bracht Mohammed een hemelse, lichtende schaal, waarin Moham-

med de druif uitperste. Uit deze hemelse schaal dronken de veertig en raakten in vervoering als was het de eerste maal in hun leven. Ze stonden op en begonnen te dansen: de rituele semah-dans in goddelijk licht.

Later vroeg Mohammed naar hun gids en leider. Ze zeiden: "Onze gids is Ali, onze leider Gabriël." Toen pas bemerkte Mohammed dat Ali onder hen was. Met de andere veertig boog Mohammed eerbiedig voor Ali. Nu zag hij aan Ali's vinger de ring die hij tijdens zijn hemelreis in de muil van de leeuw had gelegd.

De onderdelen van de cem

Tot zover het verhaal van de maaltijd van de veertig. In de Alevitische cem wordt dit verhaal present gesteld in liederen, gebeden, de liturgische dans en de maaltijd. Daarbij zijn de diverse liturgische taken toevertrouwd aan twaalf personen met ieder een specifieke "dienst", waaronder: het leiden van de liturgie, het aansteken van de kaarsen, het spelen van luit en andere snaarinstrumenten, het slachten van een offerdier, het inschenken van drank en het bewaken van de buitendeur.

De leiders van de liturgie, de dedes, behoren tot bepaalde families waarbinnen de esoterische kennis van het Alevitisme eeuwenlang van vader op zoon is door-

gegeven. Alevitische boeken en tijdschriften worden vaak opgesierd met foto's van hoogbejaarde dedes met zeer karakteristieke koppen: een lange grijze baard en een ongeknipte snor. In Nederland worden cems niet zelden door een jongere generatie dedes geleid. Zo ook in Rotterdam: de dede is een bebaarde man van een jaar of dertig.

GEDurende de hele liturgie zit de dede met de luitspeler en enkele eregasten op een laag podium met het gezicht naar de gemeenschap. De ruimte vóór het podium wordt vrij gehouden als een liturgisch centrum (de zgn. "dar"). Daaromheen zit de gemeenschap op de grond. Het podium wordt geflankeerd door een twaalfstal kaarsen die in de loop van de liturgie worden aangestoken. Achter de dede zijn twee afbeeldingen opgehangen: een van Ali, en een van Haci Bektaş Veli, een 13e eeuwse heilige die door de Alevieten hoog in ere wordt gehouden.

De deelnemers aan de bijeenkomst nemen ieder iets te eten mee. Deze voedselgaven worden verzameld en later gezamenlijk gegeten. Na het overhandigen van het voedsel gaat men in een rij voor de dede staan, in een voorgeschreven rituele houding (linkerteen over de rechterteen geplaatst, handen gekruist voor de borst en het hoofd gebogen), en spreekt een kort gebed uit. Hiermee worden zowel de deelnemers als de voedselgaven gezegend. Ook degenen die tijdens de cem een bijzondere taak hebben, namelijk een van de "twaalf diensten", worden naar voren gehaald en gezegend voor hun taak, waarbij voor ieder bepaalde gebedsformules en houdingen voorgeschreven zijn.

Vervolgens zoekt men een plaatsje op de grond, zo mogelijk op een meegebracht kleed. In sommige Anatolische dorpen zitten de deelnemers aan de cem op schapevachten, die elk een specifieke functie hebben in de liturgie, als de plaats waar

op bij de maaltijd van de veertig bepaalde heiligen hebben gezeten. In Rotterdam was dit niet het geval. Meestal zitten mannen en vrouwen apart, maar in Rotterdam werd deze scheiding der seksen niet toegepast.

Omdat de liturgie de eenheid van de gemeenschap moet symboliseren en bewerkstelligen is het van belang dat conflicten van te voren zijn bijgelegd en dat er geen bezwaren bestaan tegen deelname van een van de aanwezigen. Deze traditie doet sterk denken aan de voorbereiding op het avondmaal in protestants-christelijke kringen. De cem begint dan ook met de nadrukkelijke vraag van de dede of iemand bezwaren heeft tegen de aanwezigheid van een van de anderen, vanwege een conflict of grote zonde. Mocht dit het geval zijn, dan moet ter plekke het conflict worden uitgepraat onder leiding van de dede, of moet de zondaar verantwoording afleggen en, zo nodig, bestraft. In Alevitische dorpen was de cem daardoor het moment bij uitstek voor het oplossen van conflicten of het corrigeren van onaanvaardbaar gedrag binnen de dorpsgemeenschap, onder leiding van de dede. Als er geen bezwaren blijken te bestaan tegen iemands aanwezigheid gaat de dede over tot een catechetisch deel van de cem. Hij spreekt over elementen van de Alevitische geloofsleer en gaat in op de diverse onderdelen van de cem. Dit keer legt hij met name de inhoud van de twaalf taken bij de liturgie uit.

Vervolgens geeft hij de gelegenheid om vragen te stellen. Van deze gelegenheid wordt zoveel gebruik gemaakt dat dit catechetische deel meer dan een uur in beslag neemt. Er worden informatieve vragen gesteld over details van het ritueel, maar daarnaast komen er ook kritische vragen van jongeren die de dede soms het vuur na aan de schenen leggen. Zo ontstaat een pittige discussie over de vraag of het liturgische leiderschap aan

mannen is voorbehouden of dat ook een vrouw de functie van dede kan uitoefenen.

Man en vrouw in het Alevitisme
Alevieten benadrukken graag dat bij hen man en vrouw gelijkwaardig zijn. Ze staan sceptisch tegenover allerlei regels in de islamitische wet en de Turkse traditie, die een ondergeschikte positie van de vrouw impliceren. De strenge scheiding van de mannen- en vrouwenwereld, die kenmerkend is voor de islamitische orthodoxie, is bij hen onbekend. Bij feesten is het heel gewoon dat mannen en vrouwen gezamenlijk eten en dansen. Alevitische vrouwen, althans in de steden, kleden zich in de regel modern en dragen geen hoofddoeken. De gelijkheid en de gezamenlijkheid van de geslachten bij de Alevieten is deels een verworvenheid van de twintigste eeuw, maar kan vanuit de traditie worden gerechtvaardigd, onder meer vanuit het cemritueel.

Terwijl in de sunnitische islam de vrouw slechts aan de gebedsdiensten in de moskee mag deelnemen als zij aan het oog van de mannelijke aanwezig is onttrokken, nemen vrouwen volop en zichtbaar deel aan het Alevitische cemritueel. Hoewel de positie van de vrouw bij de Alevieten inderdaad gunstig afsteekt tegenover de sunnitische landgenoten, is niettemin ook de traditionele Alevitische dorpsgemeenschap gekenmerkt door patriarchale verhoudingen. Dit wordt weerspiegeld in het religieuze leiderschap, dat vrijwel uitsluitend in handen van mannen is. Overdracht van religieuze kennis en liturgische bevoegdheden geschiedt van vader op zoon. Werd dit in het verleden als vanzelfsprekend aanvaard, bij de huidige herleving van het Alevitisme is het een van de aspecten van de traditie die ter discussie wordt gesteld. Jonge, geëmancipeerde Alevitische vrouwen hebben enerzijds belangstelling voor het culture-

le en religieuze erfgoed van hun voorouders, maar zijn allerminst van plan enige vorm van patriarchaat te accepteren.

Vandaar de pittige discussie tijdens de Rotterdamse cem, omdat de dede niet volmondig wilde zeggen dat vrouwen eventueel zijn functie konden overnemen. In de discussie kwamen opmerkelijke parallellen aan het licht met de katholieke debatten over het priesterschap van vrouwen: zo werd er gesteld dat de dede tijdens het cemritueel de persoon van Ali vertegenwoordigde en dat Ali immers een man was geweest. Omdat er bij de maaltijd van de veertig zeventien vrouwen aanwezig waren, zijn er mogelijkheden te over voor vrouwelijke participatie in de liturgie, maar het leiderschap is volgens deze redenering voorbehouden aan mannen. Zoals te verwachten konden deze argumenten de vrouwelijke vraagstellers niet overtuigen, zodat deze discussie in een patstelling eindigde.

Twaalf imams: Alevitisme en Shiitische Islam.

Na dit catechetische deel worden de twaalf kaarsen ontstoken. Het getal twaalf is een belangrijk getal in het Alevitisme. Het komt ook terug in de "twaalf diensten" van de liturgie. Een aantal "cem-huizen", die de laatste jaren in Turkije zijn gebouwd, hebben een twaalfhoekige vorm. Dit getal twaalf verwijst naar de twaalf Imams uit de eerste eeuwen van de Islam. De namen van de twaalf Imams worden tijdens het ontsteken van de kaarsen genoemd en komen herhaaldelijk terug in litanieën en de liederen tijdens de liturgie. Deze verering van de twaalf Imams wijst erop dat het Alevitisme een visie op de beginperiode van de Islam heeft die overeenstemt met de visie van de twaalver-shiitische Islam. Deze visie houdt in dat de politieke leiders van de Islamitische staat na Mohammed - de kaliefs - niet de

rechtmatige leiders zijn geweest. Het legitieme leiderschap van de Islamitische gemeenschap behoorde volgens deze visie toe aan een reeks nakomelingen van Mohammed's dochter Fatima en zijn neef Ali. Het religieuze gezag van deze nakomelingen was onder meer gebaseerd op de overtuiging dat aan hen een geheime kennis van het verborgene was toevertrouwd.

Deze leer over de Imams plaatst het Anatolische Alevitisme in dezelfde traditie als de shiitische Islam die vandaag in Iran de staatsgodsdienst is. Sinds de zeventiende eeuw zijn beide echter zozeer uit elkaar gegroeid, dat Alevieten vandaag niet graag aan de overeenkomsten worden herinnerd. Vooral sinds de Islamitische revolutie van Khomeini roept de term Shiitische Islam associaties op aan religieus fanatisme waarmee de Alevieten niets te maken willen hebben. Maar ook afgezien van deze recente ontwikkeling wijkt de culturele en religieuze tradities van het Alevitisme - zoals die onder meer in de cem van Rotterdam naar voren komen - sterk af van de shiitische orthodoxie van Iran, ondanks de gemeenschappelijke visie op de oertijd van de Islam. De laatste jaren zijn er weliswaar vanuit Iran pogingen ondernomen om de Turkse Alevieten te winnen voor de shiitische Islam, maar dit streven lijkt weinig successen te boeken.

Nefes: religieuze poëzie

Als de kaarsen zijn ontstoken is de beurt aan de "ashik", de zanger van religieuze hymnen, die zichzelf begeleidt met een soort luit, de saz. Van deze Alevitische hymnen ("nefes" genaamd), waarvan er duizenden in omloop zijn, is een deel afkomstig van beroemde Alevitische dichters uit de Osmaanse periode (zoals Pir Sultan Abdal, wiens protestliederen nog steeds zeer populair zijn). Maar contemporaine dichters laten de verzameling nefes nog steeds groeien, zodat ook

recente ervaringen van de Alevitische gemeenschap doorklinken in de religieuze liederen. Zo zal het waarschijnlijk niet lang duren voordat ook verwijzingen naar de aanslagen in Istanbul, waarmee ik deze bijdrage begon, doorklinken in de Alevitische liturgie. Het is vooral door deze voortdurend groeiende collectie van hymnen dat het Alevitische ideeëngoed wordt verwoord en uitgedragen. Veel van de nefes verwijzen op emotionele wijze naar de slag van Kerbala in 680, toen de Imam Husayn met zijn gevolg - onder wie vrouwen en kinderen - door een leger van de kalief werd afgeslacht. Het lijden van Husayn en zijn metgezellen is voor de Alevieten een symbool in de letterlijke betekenis van het woord: hierin vallen het lijden dat men zelf en de Alevitische gemeenschap door de eeuwen heen heeft ervaren samen met het lijden van deze heilige uit de oertijd.

Bij enkele van de liederen zingt de hele gemeenschap mee. Men gaat daarbij op de knieën zitten en slaat op de maat van de muziek met de handpalmen op de knieën. Daarna gaat men weer in een ontspannen houding zitten om te luisteren naar de liederen die de zanger ten gehore brengt.

Een hoogtepunt in de bijeenkomst wordt bereikt in de semah: een liturgische dans, waarin de dans tijdens de maaltijd van de veertig wordt nagespeeld. Een groep mannen en vrouwen stelt zich op in een kring, na de dede te hebben begroet. Terwijl de zanger zijn saz bespeelt en een nefes zingt, dansen de deelnemers rond de open plek voor de dede en maken daarbij karakteristieke armbewegingen: telkens één hand op de borst en één arm uitgestrekt met de handpalm naar boven. Sommige deelnemers ervaren tijdens de semah een diepe verbonden met God. Uitingen van extase of trance waren bij de cem in Rotterdam niet te zien, maar zijn bij dit onder-

deel van de Alevitische liturgie niet ongebruikelijk.

Deze fase van de liturgie werd afgesloten met het sprenkelen van door de dede gezegend water over de aanwezigen, op een manier die sterk lijkt op het sprenkelen van wijwater in de katholieke liturgie.

Het laatste onderdeel van de cem is een gezamenlijke maaltijd. Anders dan bij de eucharistie of het avondmaal gaat het hier om echte, volledige maaltijd. Weliswaar wordt begonnen met een gebed en met het rondgaan van een kan water en bekertjes waaruit ieder een slok neemt, maar vervolgens heerst er de informele sfeer van gezellig samenzijn rond een gedekte tafel. Er wordt gediscussieerd, grappen gemaakt, gelachen. Deze "tafel" bestaat uit snel op de grond uitgerolde stukken wit papier, waarop schalen rijst en vlees zijn gedeponneerd, en waar de gemeenschap met uitgedeelde bordjes en bestek omheen zit. Lang duurt deze maaltijd niet. Het loopt al tegen middernacht als het voedsel wordt binnengebracht en velen hebben nog een reis voor de boeg. Sommige eten daarom snel een bordje leeg en nemen afscheid van hun tafelenoten.

De cem anno 1995: herleving van een oude traditie?

Het als gast meemaken van een cem-ceremonie in Nederland is een bijzondere ervaring, niet in de laatste plaats vanwege hartelijkheid van de ontvangst en de openheid die de Alevieten uitstralen. Hier worden geen pogingen gedaan je te bekeren of je te overtuigen dat je als christen niet helemaal de zuivere religie aanhangt. Religieuze tolerantie is vanzelfsprekend en men accepteert de andersgelovige als broeder/zuster zolang die acceptatie wederzijds is.

Toch roept de bijeenkomst in Rotterdam tal van vragen op over de toekomst

van cem-liturgieën binnen het Alevitisme. De vragen betreffen de mogelijkheid om het cemritueel - dat naar aard, vorm en functie het product is van dorpsgemeenschappen in het Osmaanse rijk - binnen een moderne stedelijke samenleving nieuw leven in te blazen.

Een deel van het probleem is het feit dat de overdracht van religieuze en liturgische kennis en het liturgisch initiëren van jeugdige Alevieten enkele decennia geleden vrijwel tot staan is gekomen. Hierdoor ontbreekt het zelfs de leiders van de liturgie aan kennis en ervaring, wat de sfeer en uitstraling tijdens de liturgie nadelig beïnvloedt. Om slechts één voorbeeld te geven: het aansteken van de kaarsen - een plechtig en mooi moment in de liturgie - ging in Rotterdam helemaal verloren door het felle neonlicht in de zaal en door gehaast en rommelig manoeuvreren met een aanstekertje. Daarnaast is duidelijk dat een belangrijk deel van de gebruikte teksten en de liturgische handelingen voor de meeste aanwezigen weinig betekenis hebben vanwege hun vrijwel afwezige kennis van de Alevitische geloofsleer; het is maar de vraag of de huidige revival van het Alevitisme dit hiaat in de kennis zal kunnen repareren.

Naast deze praktische problemen die voortvloeien uit gebrekkige kennis en ervaring zijn er meer fundamentele problemen.

Zo is het nauwelijks mogelijk dat de functies die de cem traditioneel in de Alevitische dorpsgemeenschappen vulde, te laten herleven onder de moderne Alevieten van wie de meerderheid in de Turkse of Europese steden woont. Het initiatieritueel is dan ook afwezig in de cems-nieuwe-stijl. Ook de ceremonie waarin twee gezinnen een levenslang partnerschap aangaan - inclusief een gemeenschap van goederen - kan niet zomaar worden heringevoerd. De derde functie van de cem - een jaarlijkse toet-

sing van ieders daden, soms gepaard gaande met een openbare biecht en het publiekelijk uitpraten van conflicten - vindt wel zijn echo in de moderne cems, namelijk in de vraag van de dede of iemand bezwaren heeft tegen deelname van een van de aanwezigen, maar meer dan een formaliteit lijkt dit niet te zijn.

Ook het gezag van de leider van de liturgie, de dede, heeft de laatste decennia een erosie ondergaan, waarvan de gevolgen niet snel zullen verdwijnen. Terwijl hij traditioneel gezien werd als degene die beschikte over geheime religieuze kennis en zelfs over wonderbaarlijke krachten die de dorpelingen respecteerden en vreesden, zal de moderne dede het respect van de Alevieten slechts kunnen verwerven door op overtuigende wijze antwoord te geven op hun kritische vragen. De jonge vrouwen die in Rotterdam geen bevredigend antwoord hadden gekregen op hun vragen over de rol van vrouwen tijdens de liturgie, lieten zich na afloop bepaald ondiplomatiek uit over de geestelijke. Het al of niet herleven van een door de gemeenschap geaccepteerd geestelijk leiderschap is een onzekere factor voor de toekomst van het Alevitisme.

Op grond van de ingrijpende veranderingen die zich in de twintigste eeuw onder de Alevitische gemeenschappen in Turkije hebben voltrokken, kan de herleving van het Alevitische religieuze erfgoed niet anders zijn dan een transformatie: de traditie wordt hervormd om beter aan te sluiten op de behoefte van de eigentijdse gemeenschap. Daardoor zullen bepaalde rituelen geheel moeten wegvallen, andere zullen nieuwe betekenis moeten krijgen; de geloofsleer zoals in de religieuze liederen verwoord, krijgt andere accenten; de gezagsverhoudingen binnen de religieuze gemeenschap worden aangepast. Dit proces van herijking van de traditie is in volle gang en vindt zijn neerslag in een niet aflatende

stroom van Turkstalige boeken over het Alevitisme, waarin diverse visies op de oorsprong en het wezen van het Alevitisme worden bepleit, sommige meer religieus, andere meer filosofisch-humanistisch en weer andere vooral politiek gericht.

Lotsgemeenschap

Ondanks deze grote verscheidenheid aan visies, die elkaar deels aanvullen, maar voor een ander deel lijnrecht tegenover elkaar staan, en ondanks de competentiestrijd tussen de diverse Alevitische leiders, is er onder de Alevieten een opmerkelijk gevoel van saamhorigheid te bespeuren.

Deze saamhorigheid wordt vooral zichtbaar in bijeenkomsten waarin wordt geïnterpreteerd tegen aanslagen die de laatste decennia tegen Alevitische doelen zijn gepleegd. Het is waarschijnlijk dat deze aanslagen en het gevoel van bedreiging dat ze hebben veroorzaakt, een belangrijke factor zijn ter verklaring van de huidige Alevitische herleving. Vooral de hotelbrand van Sivas in juni 1993, waarbij tientallen populaire Alevitische dichters en zangers om het leven kwamen, heeft een schokeffect gehad op de Alevieten en heeft catalyserend gewerkt op de Alevitische beweging, die in het midden van de jaren tachtig geleidelijk was ontstaan.

De hotelbrand van Sivas was het dieptepunt van een dag van agitatie door extreemrechtse groepen in deze Turkse stad, die vooral gericht was tegen Aziz Nesin, de Turkse vertaler van Rushdie's *The Satanic Verses*, die als spreker zou optreden tijdens een Alevitische culturele manifestatie. Al voor de manifestatie waren dreigende pamfletten verspreid, waarin het spreken van Aziz Nesin werd gepresenteerd als een provocatie door goddelozen, die in Sivas niet zou worden geduld. Tijdens de uit de hand gelopen demonstratie tegen Nesin werd niet al-

leen het hotel waarin hij verbleef in brand gestoken, maar werd tevens de brandweer verhinderd de plek te bereiken. Gevolg: 37 doden en vele gewonden. Hoewel de rechtsextremistische agressie primair tegen de persoon van Aziz Nesin was gericht - die zelf geen Aleviet is, maar zich atheïst noemt - worden deze gebeurtenissen door de Alevieten algemeen gezien als een aanval op de Alevitische gemeenschap. Deze visie op de gebeurtenissen is niet alleen ingegeven door de identiteit van de slachtoffers (voornamelijk Alevieten), maar ook door een geslaagde poging van de demonstranten om een juist onthuld Alevitisch gedenkteken te vernietigen.

Het gevoel van verontwaardiging en bedreiging is nog versterkt door de manier waarop de Turkse autoriteiten in de maanden na het drama de zaak hebben afgehandeld. Hoge staatsdienaren, die volgens de Alevieten medeverantwoordelijk zijn voor het bloedbad, gingen vrijuit en de schrijver Aziz Nesin werd aangeklaagd wegens provocerend gedrag.

De gebeurtenissen van Sivas worden geïnterpreteerd in het licht van een geschiedenis van onderdrukking, die is begonnen met de moord op Husayn in 680, is voortgezet in de vervolging van Alevieten in het Osmaanse rijk en de laatste decennia zijn uitdrukking heeft gevonden in een aantal bloedige aanslagen in Turkije. Hoewel al deze gebeurtenissen afzonderlijk een veel complexere achtergrond hebben, die ik hier niet uiteen kan zetten, wordt door deze interpretatie een lotsverbondenheid gecreëerd van een Alevitische gemeenschap, die zich bedreigd voelt door een sunnitisch-islamitische meerderheid waaronder - naar men vreest - fanatieke elementen steeds sterker worden. De overledenen in Sivas gelden als martelaren van het Alevitisme. Hun portretten hangen in het Alevitisch Cultu-

reel Centrum Rotterdam en andere Alevitische centra. "Jullie zijn niet dood, jullie leven voort in onze gedachten", staat erbij. Hun namen worden genoemd in nieuwe gedichten die tijdens de cems en andere bijeenkomsten worden gezongen.

De Alevitische revival ontleent zijn kracht voor een belangrijk deel aan dergelijke schokkende gebeurtenissen. Als reactie op de hotelbrand zijn de Alevieten niet in hun schulp gekropen, maar zijn zich sterker dan voorheen gaan or-

ganiseren en steeds nadrukkelijker naar buiten getreden als een gemeenschap, die weliswaar een minderheid is in Turkije, maar niettemin een belangrijke maatschappelijke kracht vormt. Het is te hopen dat de toekomstige ontwikkeling van deze Alevitische gemeenschap niet door nieuwe bloedige drama's zal worden gestempeld.

INTERVIEW MET TWEDE ALEVIETEN

BEGRIP (B) had een interview met de voorzitter (V) en de secretaris (S) van de Haci Bektasj Veli Culturele Vereniging in Oss.

B. Kunt u uitleggen wie Haci Bektasj Veli was ?

V. Haci Bektasj Veli was in de 12e eeuw een groot denker in Anatolië. Hij heeft er de Alevieten een grotere bekendheid gegeven en het Alevitisme verspreid. Daarom is hij een geliefd en beroemd persoon voor Alevieten.

S. Hij was ook heel open naar soennieten en andersdenkenden en werd door hen erkend en aanvaard. Dank zij hem was het voor Alevieten gemakkelijker om openlijk te erkennen dat zij Aleviet waren en uit te komen voor hun geloof.

B. Heeft hij ook geschriften nagelaten zoals gedichten of gebeden?

S. Ja, dat is terug te vinden in diverse boeken, geschreven in het (oud) Turks.

V. Een bekend gezegde van hem is bijvoorbeeld: Eline diline beline sahip ol : je handen, je tong en je rug moet je altijd beheersen. Je handen : dat betekent dat je niet mag stelen en dat je je handen moet afhouden van andermans goed. Je tong: dat je meester moet zijn van je tong en geen kwaad mag spreken van anderen en ook niet te snel een oordeel mag uitspreken, als je eerst niet goed hebt geluisterd of gekeken. Je rug: dat je geen seks mag hebben met iemands vrouw.

B. Heeft hij ook gebeden of aanbevelingen nagelaten?

V. Ja, bijvoorbeeld Ilimden gidilmeyen yol karanlıkır,

S. dat betekent : Als je niet geleerd hebt, is de toekomst donker.

18 Dit geldt niet alleen voor Alevieten,

maar voor iedereen. Onderwijs volgen is noodzakelijk.

B. U spreekt nu over het onderwijs, maar ik heb gehoord dat de leer van de Alevieten geheim is en alleen mondeling wordt doorgegeven.

S. Dat geldt vooral van onze cultuur. Niet voor het gewone (seculiere) onderwijs. Men heeft altijd veel van onze boeken vernield. Daarom werden we verplicht alles binnenshuis en als het ware in het geheim te doen. Een aantal jaren geleden durfde ik niet te zeggen dat ik Aleviet ben. En nu hebben we daar ook nog moeite mee. Kijk, als je bijvoorbeeld soldaat bent in Turkije, kun je niet zeggen dat je Aleviet bent, want dan weten ze meteen dat je niet naar de moskee gaat en niet vijf keer per dag bidt. En dat moet, volgens hen. Dat is verplicht.

B. Dus omdat jullie altijd onderdrukt zijn, ben je wantrouwend geworden en voorzichtig om te voorkomen dat je nog meer wordt onderdrukt.

S. En je loopt het risico geen baan te krijgen.

V. Als je tot God wil bidden, kan je dat overal doen. Thuis of buiten, je hoeft niet naar de moskee.

B. Misschien komt dat ook, omdat jullie vanwege die onderdrukking geen kans hadden om een moskee te bouwen.

S. Dat we niet in een moskee bidden, heeft nog een andere reden. Die gaat ver terug naar de tijd van de eerste kaliefen. Wij wilden graag dat Hazrat Ali kalief werd, en de (huidige) soennieten wilden iemand anders. Toen is er een oorlog ontstaan waarin Hazrat Ali in een moskee vermoord is. Daarna zijn de Alevieten niet meer naar de moskee gegaan en zijn ze daar van weggegroeid. Later werden ze min of meer verplicht om weer

naar de moskee te gaan. Dit alles verklaart waarom we niet zo voor moskeëën zijn.

B. Alle volgelingen van Ali zijn Sji'ieten. Waarin onderscheiden zich nu Alevieten van Sji'ieten?

S. Het geloof is wel hetzelfde maar ons leven is anders.

B. Anders dan de Sji'ieten in Iran?

S. Dankzij Haci Bektaş Veli zijn we met de tijd kunnen meegaan. Ook nu zijn Alevieten mensen die de tijd volgen.

B. Jullie passen je gemakkelijker aan en integreren beter.

V. Ja, we denken ook dat dat zo moet. Er is veel veranderd sinds de 12e eeuw. We moeten dus met de tijd meegaan, zoals dat ook op scholen gebeurt.

B. Maar levert dat dan geen problemen op met de Turkse soennieten?

S. Ja, zeker. Kijk, ik hoef geen hoofddoekje op, terwijl zij veel strenger gaan worden en een sluier moeten dragen. Voor ons hoeft dat niet. Maar zij zeggen dan: een echte moslim vrouw moet een hoofddoekje dragen. Wij zeggen: als ik dat zelf wil, dan doe ik dat. Maar als het buitenaf wordt opgelegd, dan hoeft het niet.

B. Is dat ook de reden waarom jullie je nu meer bedreigd gaan voelen, omdat de anderen jullie hun vorm van islam op willen leggen?

S. Ja, vorig jaar zijn er in Turkije 36 Alevieten omgekomen. En dit, jaar, in Istanboel ook weer.

B. Wat heeft dat voor gevolgen gehad voor jullie gemeenschap hier? Volgen jullie dat?

S. Ja, het komt heel dichtbij. Wat er in Sivas (in Turkije) is gebeurd, was al heel erg, maar wat nu onlangs in Istanboel is gebeurd, is echt de druppel die de emmer doet overlopen. We wisten niet meer wat we moesten doen. Ik heb een zoon en dacht: Zo straks gaan ze mijn zoon vermoorden, alleen maar omdat hij anders denkt. Daar kun je dan niet tegen.

B. Hoe hebben jullie gereageerd?

V. We hebben hier plaatselijk in Nederland persberichten laten uitgaan en landelijk hebben we samen gedemonstreerd in Den Haag. En we hebben contracten met Istanboel.

B. In sommige kranten heb ik gelezen dat de politie in Istanboel erg tegen de Alevieten was? Klopt dat? En waarom is dat?

S. De burgemeester van Istanboel is van de Refah Partij. Hij neemt dus mensen van zijn eigen partij in dienst. En die pakken de Alevieten heel hard aan. Ze slaan en schieten je gewoon neer. Er was een aantal doden en veel vermisten.

B. Allemaal Alevieten?

S. Nee, er waren ook mensen van linkse partijen onder. Ook zij vinden dat het anders moet.

B. De Alevieten zijn vaak ook voor linkse partijen?

V. Ja, maar die zijn wel in de minderheid en kunnen niet veel doen.

Wij voelen ons het meest op ons gemak bij de sociaal-democraten.

B. En wat vinden jullie van de M.H.P.?

Dat is een rechts extremistische partij, te vergelijken met de Centrum Partij van Janmaat. Ze zijn de laatste tijd erg actief.

S. Wij zijn ook niet tegen de Koerden, zij wel.

B. Zijn er ook onder de Koerden Alevieten?

V. Ja, maar ook in ex-Joegoslavië zijn Alevieten; die noemen we Bektaşji.

B. Wat is Dev Sol?

V. Dat is een linkse illegale vereniging.

B. Zijn jullie het met hun ideeën eens?

V. Ja, maar de meerderheid van de Alevieten is tegen het illegale karakter ervan. Wij zijn voor openheid.

B. Over de Milli Görüs hebben we het al gehad.

S. Tijdens de laatste Ramadan zijn ze in Turkije erg actief geweest op middelbare scholen : ze hebben de Alevitische leerlingen die niet vastten, mishandeld en toegetakeld. En een paar jaar geleden hadden ze vergif in het eten gedaan.

B. Hoe valt het te verklaren dat deze Refah partij zo aanhang wint?

V. Dat komt door de financiële steun die 19

ze ontvangen van arabische islamitische landen.

B. Hoe staat de Turkse regering hiertegenover?

V. Ze hebben de partij de laatste tientallen jaren laten groeien.

S. De Refah-partij is echt heel rijk. In de Ramadan hebben ze de arme wijken te eten gegeven.

V. Het geld zou van Saoedie Arabië komen. Ugur Mumcu, een journalist, heeft enkele jaren geleden over de financiering van de Refah-partij gepubliceerd en daarna is hij vermoord.

Ook als iemand een andere mening is toegedaan dan de onze, blijven we altijd rustig.

S. In het verleden was het ook zo. We vallen nooit zelf aan, maar we werden wel altijd aangevallen. We zeggen: ze weten het niet, ze begrijpen het niet, maar het komt wel goed. We hebben dat altijd zo gezegd, maar tot nu toe is het niet goed gekomen. En de gebeurtenissen in Istanboel waren echt de laatste druppel.

B. Maar is het niet gevaarlijk, als je altijd aardig en tolerant blijft?

S. Ja zeker, het is gevaarlijk want wij worden altijd vermoord.

V. Maar het is nu niet alleen gevaarlijk voor Alevieten, ook voor andere groepen en zelfs voor Nederlanders wordt het gevaarlijk.

B. Hoe komt het dat jullie dit allemaal slikken en je niet verzetten?

V. We zijn slecht georganiseerd. Als we goed waren georganiseerd, zouden we iets terug kunnen doen. Maar dan zouden we op hetzelfde niveau handelen als zij. Dat willen we niet, we willen breed denken. In de wereld moeten veel verschillende ideeën naast elkaar kunnen leven.

B. Ik heb gehoord dat jullie vroeger in Turkije geen ambtenaar mochten worden. Klopt dat?

S. Ja, als ze weten dat je Aleviet bent, kom je daar niet voor in aanmerking.

B. Hebben daarom veel Alevieten gekozen voor vrije beroepen?

S. Ja, veel van onze mensen hebben ge-

studeerd.

B. Zijn er volgens jullie minder werkelozen onder de Alevieten dan onder de soennieten of de andere buitenlanders?

S. Ja we denken van wel. Alevieten hebben ook minder kinderen. We vinden het niet goed dat je verplicht wordt veel kinderen te hebben. Dat is niet goed. Je moet je kinderen ook een goede toekomst kunnen bieden. Als je dat niet kunt, dan moet je geen kinderen maken. Zij hebben minimaal vijf kinderen, waaronder enkele zoons. Ik ken iemand die 11 kinderen heeft. In zo'n geval kun je ze niet mooi aankleden of naar de universiteit sturen. Maar als je twee kinderen hebt, dan kun veel meer.

B. Jullie kennen niet de vijf zuilen zoals de soennieten. Bijvoorbeeld jullie bidden niet de salaat (het rituele gebed), maar jullie bidden tijdens een cem. Gebeurt dat regelmatig?

S. Het hangt af van de mogelijkheden, of je beschikt over een ruimte, over voldoende financiële middelen..

B. Hoe ervaren jullie zo'n cem, wat betekent het voor jullie?

S. Twee jaar geleden hebben we hier een cem georganiseerd. De mensen waren heel enthousiast, want het was lang geleden dat ze het hadden meegemaakt. Je vertelt elkaar over het Alevitisme, de oorsprong, het doorgeven van de traditie. Dat gebeurt altijd met saz (muziekinstrument) en gedichten. Het zijn liederen van Pir Sultan. Zo'n bijeenkomst heeft een godsdienstig karakter. Maar het is ook een sociaal gebeuren: als je ruzie hebt met iemand, moet je je eerst verzoenen. Als iemand schuldig was, moest hij eerst zijn fouten bekennen. Je bent daar allemaal broers en zusters. Vroeger was het strenger en lette de dede (voorganger) erop dat die verzoening echt plaats vond. Anders mocht iemand niet binnenkomen.

B. Dat is een mooie rite.

S. Ja, maar het was ook een noodzaak om

de schuldigen binnen de eigen gemeenschap te straffen. Want men wantrouwde de regering. Bovendien, als iemand in de gevangenis zou komen, blijft hij misschien op het slechte pad. We wilden het dus in eigen hand houden. Dat wantrouwen naar de regering is er nu nog steeds.

B. Zijn jullie daarom naar Nederland gekomen?

V. Nee, dat was vooral omdat de Alevieten in Midden en Oost Turkije woonden, waar weinig werkgelegenheid was en veel onvruchtbare grond.

B. Ik wil nog even terug naar de cem. Er is dus een voorganger, de dede, en er zijn zangers.

S. Wij hebben ook een semah groep, dat zijn dansers, ze hebben aparte kleren aan.

V. Naast de dede, en de zangers is er nog de rehber, een soort vice-voorzitter, en de gözcü, een waker, die de wacht hield om te voorkomen dat vijanden zouden aanvallen. Dan zijn er nog andere personen, die zorgen voor het koken, het schoonmaken enz. In het totaal zijn er 12 functies.

B. Hoe lang duurt een cem?

S. Dat kan heel lang duren, want er wordt ook gegeten. Iedereen brengt eten mee, dat wordt dan eerlijk verdeeld, want niemand mag meer hebben dan een ander, ook al is hij rijk en heeft hij veel meegebracht. Want alle Alevieten zijn gelijk, trouwens ook alle andere mensen. Dat u een ander geloof heeft, vinden we niet zo belangrijk. We accepteren iedereen maar willen zelf ook geaccepteerd worden.

B. Kunnen jullie met andere moslims samenwerken?

S. Met sommige soennieten gaat dat, maar met de moskeeën niet. Je kunt met de mensen wel over koetjes en kalfjes praten, maar dat is het dan.

B. En hebben jullie contacten met christenen?

S. We kennen de mensen wel, maar niet de godsdienst.

B. Waarom behoren jullie niet tot de

Federatie van Alevietische Verenigingen (HAK-DER)?

S. We zijn eruit gestapt omdat ze niets met onze inspraak deden. Er waren veel beloftes, maar weinig resultaten. Zij kwamen de afspraken niet na. En dat is tegen de Alevietische cultuur. Ook werden we het niet eens over onze vertegenwoordiging. Wij vonden dat we zelf onze vertegenwoordigers mochten kiezen. Wij zijn openheid gewend.

B. Ondervinden jullie nog problemen met Nederlanders?

S. Nee, maar we merken wel dat er steeds meer gediscrimineerd wordt. Wij passen ons aan maar de mensen kennen ons niet en denken dat alle Turken hetzelfde zijn. Maar ik vind dat Nederlanders ook de andere Turken niet mogen discrimineren, de vrouwen bijv. met een sluijer. We willen ook niet dat de Turken Nederlanders discrimineren. Ik wil ook niet gediscrimineerd worden. Het doet me heel pijn als iemand mijn kind op een minderwaardige manier bekijkt. Mijn zoon zit op school. Een rijkere jongen speelde eens bij ons thuis. Ik heb tegen zijn moeder gezegd: Ik breng hem persoonlijk terug naar huis. Dat heb ik dus gedaan. De volgende dag zie ik die moeder weer op school en ze herkent me niet eens of doet alsof. Ze schaamt zich om mij gedag te zeggen omdat er andere Nederlandse vrouwen waren. De dag daarop was ze alleen. Toen zei ze: hallo. Maar toen hoefde het voor mij niet meer. Mijn kind is waardevol voor mij. Haar kind is ook waardevol voor haar. Maar als iemand mijn kind als minder beschouwt, kan ik daar niet tegen.

B. Dus jullie worden dubbel gediscrimineerd: door sommige Turken en door sommige Nederlanders. Dat is heel vervelend.

In ieder geval, bedankt voor dit gesprek.

P.Reesink

WEDERKERIGHEID TUSSEN CHRISTEN EN MOSLIM

Overwegingen voor de Europese kerken

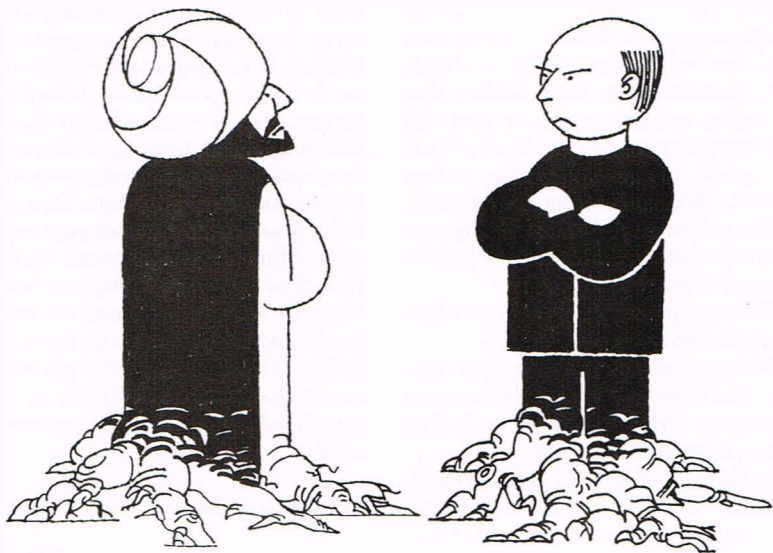
*Aan de lidkerken van de KEK
Aan de bisschoppenconferenties van de
CCEE*

Het is overduidelijk dat het onderwerp wederkerigheid in relaties tussen moslims en christenen van grote betekenis is. Wanneer moslims een moskee bouwen of op andere manieren laten merken dat ze er zijn, willen sommige mensen nogal eens graag attenderen op de situatie waarin bepaalde christelijke minderheden in moslim landen verkeren. Ze doen dit om de plaats van moslims in Europa ter discussie te stellen.

Daarom vroegen de beide algemene secretarissen van de CCEE en de KEK gedurende de eerste vergadering van de huidige Islam in Europa Commissie een document voor te bereiden om het denken in de kerken over deze zaken aan te moedigen en te begeleiden.

De Islam in Europa Commissie is op dit verzoek ingegaan en is het eens geworden over bijgaande tekst.

Deze tekst geeft evenwel niet de officiële positie weer van de KEK of de CCEE. Het is een document om mee te werken, aangeboden door de "Islam in Europa Commissie" ter stimulering van de dis-

cussie binnen de kerken en in de ontmoeting met moslims. Daarom verwelkomen we opmerkingen en commentaren die een bijdrage kunnen leveren ter verbetering van deze voorlopige tekst. We willen u tevens vragen deze opmerkingen te zenden aan de secretaris van de Islam in Europa Commissie.

We hopen dat we op deze wijze van dienst kunnen zijn. We blijven erkentelijk voor uw aandacht.

Met vriendelijke groeten en oprechte goede wensen,

Pater Hans Vöcking, voorzitter

Ds. Jean-Claude Basset, secretaris
Secretariaat: Centre Protestant d'Etudes
C.P. 3158; CH-1211 Genève 3

Tel+Fax 41/22/311 43 02

Islam-in-Europa-commissie van de Raad van Rooms-Katholieke Bisschoppen-Conferenties (CCEE) en de Conferentie van Europese kerken (KEK), Cordoba, 3 maart 1995

HET PRINCIPE

1) Een aantal staten heeft wederkerige afspraken en regelingen, die hun inwoners gelijke en vergelijkbare rechten en voorzieningen in elkaars gebieden verschaffen. De Europese Unie is een voorbeeld van zo'n beperkte, maar reële economische en sociale wederkerigheid. Enkele staten hebben ook bilaterale regelingen, bijvoorbeeld uitleveringsverdragen, die hen in staat stellen elkaar assistentie te verlenen op een parallelle en gelijke basis. Het voorbeeld van uitlevering bracht een aantal problemen onder onze aandacht. Op het eerste gezicht lijkt het zo gemakkelijk om iemand die verdacht wordt van een misdrijf van het éne rechtsgebied naar een ander over te brengen zo dat hij of zij kan terecht staan in het land waar de beweerde over-

treding plaats vond. Maar in de praktijk werken rechtssystemen heel anders, met verschillende regels betreffende afdoend bewijs en verschillende opvattingen over wat een overtreding vormt.

2) Als er al een wanverhouding bestaat op het beperkte terrein van twee systemen van strafrecht, dan kunnen we er wel van uit gaan dat er een nog groter tekort aan symmetrie zal bestaan wanneer er sprake is van twee religieuze tradities, die gevolgd worden door vele miljoenen mensen in een breed scala van culturen en nationale staten. Niettemin wordt de hoop vaak uitgesproken dat christenen en moslims met elkaar zouden moeten handelen op basis van wederkerigheid. Het is belangrijk dat duidelijk is wat dit inhoudt. Wederkerigheid, zoals wij het woord in deze tekst gebruiken, betekent een verhouding gebaseerd op respect en hulpvaardigheid. We bedoelen niet dat dat hardvochtige behandeling of onrecht door leden van de éne geloofsgemeenschap tegenover leden van een andere wordt beantwoord met een vergelijkbare behandeling of onrecht.

Het is belangrijk dit vast te stellen, want Europese christenen contrasteren nog al eens de naar verluidt goede behandeling van moslims in Europese landen (afgedacht van Bosnië) met, zo beweert men, een slechte behandeling van christenen in moslim landen. De manier waarop in de regel de vergelijking wordt gemaakt suggereert dat, aangezien moslims christenen slecht behandelen (zo beweert men), er ook geen reden aanwezig is voor christenen om moslims goed en zelfs rechtvaardig te behandelen. Wie zo denkt gebruikt het argument van wederkerigheid op een volgsagen negatieve manier en komt daarbij natuurlijk in strijd met de bijbelse opdracht om geen kwaad met kwaad te vergelden (Romeinen 12:17; 1 Thessalonicenzen 5:15 en 1 Petrus 3:9).

'CHRISTELIJKE' EN 'MOSLIM' LANDEN

3) Het bovengenoemde argument geeft in ieder geval een te simpele voorstelling van de situatie. Want de landen van Europa en Noord-Amerika, die men vaak voor christelijk houdt, zijn niet 'christelijk' met dezelfde strekking van het woord als men vele landen in het Midden Oosten, Noord-Afrika en Zuid Centraal Azië 'moslim' noemt. In een aantal naties in Oost- en West Europa wordt het christendom erkend als een levend deel van het nationale erfgoed. Het is nog niet duidelijk of al die naties zich zelf wensen te zien als 'plurale samenlevingen' en er bestaat veel weerstand onder de mensen tegen de volle implicaties van etnisch en religieus pluralisme. Dit werd op tragische wijze gedemonstreerd ten tijde van de Shoah. Niettegenstaande veel herbezinning van de kant van de kerken met betrekking tot het jodendom, blijven deze grondhoudingen hedentendage voortbestaan in de vorm van anti-moslim vooroordelen.

4) Een belangrijk feit is in dit verband de secularisatie van de samenleving in West Europa, waar christelijke kerken gedurende deze eeuw een opmerkelijke institutionele achteruitgang hebben meegeemaakt. In enkele landen behoort niet veel meer dan 10% van de bevolking tot de regelmatige kerkgangers en een groeiend aantal jonge mensen beschrijft zich zelf als mensen zonder godsdienst. Tegelijkertijd blijven religieuze onderwerpen nieuws maken en worden kerkelijke instanties regelmatig geraadpleegd door hun regering, die zich vaak bijzonder gevoelig toont voor kritiek van de kant van de kerken.

In Oost Europa heeft een vergelijkbare institutionele verzwakking plaats gevonden als gevolg van een opgelegde atheï-

tische ideologie. Daarmee wordt de vraag of willekeurig welk Europees land in eigenlijke zin een christelijk land genoemd kan worden heel ingewikkeld, en tevens een vraag die op verschillende niveaus beantwoord moet worden.

5) Dezelfde ingewikkeldheid doet zich voor als we de vraag stellen of we een land in de eigenlijke zin van het woord 'moslim' kunnen noemen. Hoewel in een aantal van de landen waar we hierboven naar verwezen 80 tot 90 procent van de bevolking zich zelf zou beschrijven als 'moslim', zullen mensen die behoren tot de radicale vleugel van de islam ontkennen dat het land als geheel 'moslim' of liever 'islamitisch' is. Sommigen zouden hier willen onderscheiden tussen de aanduiding 'moslim' en 'islamitisch'. De aard en het systeem van een bepaalde nationale regering, mag dan wel worden bepaald en bestuurd door mensen die zichzelf moslim noemen, maar het gaat in de meeste gevallen niet om een islamitische regeringsvorm, die zich conformeert aan de Koran, de Soenna van de Profet en de sjar'i'a of islamitische wet. Het regeringssysteem kan nog steeds worden bepaald door koloniale modellen of kan vergaand zijn beïnvloed door hedendaagse westerse ideeën en westerse economische en culturele macht. Sommigen zouden het hele moderne apparaat van de natie-staat ter discussie willen stellen, omdat ze wellicht dromen van een terugkeer van het kalifaat uit de klassieke periode van de moslim geschiedenis, toen men geen paspoort nodig had om van Spanje naar India te reizen en op elke plaats het toebehoren tot de 'oemma' (=gemeenschap) van de islam de garantie bood van gelijke rechten voor de ingezetenen. Op grond van deze zienswijze zijn de noties nationalisme en nationale identiteit onislamitisch.

PLURALE EN PLURALISTISCHE SAMENLEVINGEN

6) Dit brengt ons tot het onderwerp van de verschillende opvattingen van een plurale samenleving. Moslim samenlevingen zijn altijd al etnisch en cultureel pluraal geweest, en hadden vanaf de aanvang een religieuze pluraliteit op het oog, waarin Joden, Christenen en Zoroastriërs (in Iran) een 'beschermde' (dhimma) status hadden. Deze 'dhimma' werd in het algemeen door de christenen als een onderworpen status beschouwd. Zij die niet tot 'de lieden van het boek' (zoals de joden en christenen wier leven gereguleerd wordt door een heilig boek, vertaler) behoorden, hadden helemaal geen welomschreven beschermde status. Het laatstgenoemde beleid kon evenwel niet door de moslim heersers over India, met zijn miljoenen hindoe onderdanen, worden uitgevoerd. Daarom moest er een manier worden gevonden om ook voor hindoes een plaats in te ruimen binnen de koranische notie van 'lieden van het boek'. De voorschriften van de Koran en de Soenna waren, wat de christenen betreft, redelijk duidelijk. Ze werden in islamitische samenlevingen dan ook behoorlijk consequent nageleefd. Natuurlijk zijn er nu en dan excessen geweest, maar in het algemeen moet worden toegegeven dat de leefomstandigheden van joden en christenen onder islamitisch bestuur meestal gunstiger waren dan van joden en moslims onder christelijk bestuur, hoewel gedurende een zekere periode in Spanje christelijke heersers religieuze vrijheden per verdrag garandeerden. Moslimskunnen met een zeker recht aanvoeren dat aangezien het Nieuwe Testament niet voorziet in christelijk bestuur over mensen met andere geloofsopvattingen, het ontbreken van bijbelse voorschriften op dit punt betekende dat christenen terugvielen op seculiere modellen, die ont-

leend werden aan Griekenland en Rome. In de handen van westerse christenen hadden deze modellen de neiging totalitair te worden, zodat ze geen erkende plaats lieten voor religieuze minderheden, die, zoals in Spanje, werden gedwongen zich te conformeren of om met geweld verbannen te worden uit het land. We moeten ook niet de ervaringen vergeten die Europese christenen doormaakten in de tijd van de reformatie. In grote gebieden van Europa verzekerden vorsten alleen wereldlijke vrede ten koste van religieuze segregatie, volgens het principe "cuius regio, eius religio". Pas na de uitputtende religieuze twisten gedurende de 16e en 17e eeuw en de opkomst van de ideeën van de Verlichting in de 18e begonnen joden en andere religieuze minderheden de burgerrechten te verkrijgen die thans in het Westen als een wezenlijk kenmerk van een beschaafde samenleving worden beschouwd. Moslims zijn er zich vaak meer dan christenen van bewust hoe recent de notie 'mensenrechten' is.

7) Het is moeilijk om in zo'n situatie een behoorlijke gelijkwaardigheid van behandeling van minderheden te definiëren. Christenen kunnen stellen dat hoewel moslims tot op zekere hoogte vooroordeel, discriminatie en zelfs soms pesterijen ervaren, net zoals andere minderheidsgroepen, ze in het algemeen als individuen vrijheid van eredienst genieten en ook om hun geloof te verbreiden. De toename van het aantal moskeeën en islamitische organisaties gedurende de afgelopen decennia bewijst, dat die vrijheid bestaat als ook het feit dat in vele westerse landen behoorlijke aantallen moslim bekeerlingen voorkomen, waaronder enkele zeer gerespecteerde en gerenommeerde mensen. Veel christenen beschouwen zulke vrijheden niet slechts als verenigbaar met, maar als feitelijk vereist door de grondopvattingen van

het christelijk geloof, niettegenstaande het erfgoed aan theocratische ideeën in het christelijk politieke denken, dat op de kerkvader Augustinus teruggaat.

Men moet echter ook erkennen dat sommige moslims het feit dat Europese landen de voorzieningen van de sjari'a betreffende het persoonsrecht niet erkennen als een vorm van discriminatie tegen moslims zien.

DE SITUATIE IN DE MOSLIM WERELD

8) Moslims kunnen anderzijds met reden stellen, dat afgedacht van enige algemeen verbreide vooroordelen en de activiteiten van bepaalde extremistische groepen, christenen gerespecteerde en 'beschermd' leden van moslim naties zijn. Enkelen van hen hebben inderdaad hoge posities bereikt en aanzienlijke macht uitgeoefend. De invloed van christelijke scholen en andere instellingen voor onderwijs, gezondheidszorg en sociaal werk, is niet te schatten. Ze werden toegestaan te floreren met maar weinig regeringsbemoeienis. De uitzonderingen zijn welbekend. Saoedi Arabië is een notoir voorbeeld van een land dat Christenen verbiedt binnen zijn grenzen samen te komen voor gebeden zelfs op privé terrein.

Gewijde of bevestigde voorgangers die er wonen worden officieel beschreven als onderwijzend personeel en geen enkele kerk mag worden gebouwd. Dit mag dan in overeenstemming zijn met een overlevering van de Profeet, die verklaarde dat het Arabisch schiereiland vrij moest zijn van niet-islamitische vormen van eredienst, maar het is een pijnlijke ontzegging van vrijheid voor vele duizenden buitenlandse christenen uit vele landen die in het koninkrijk werken. In Iran zijn de gevaren die Bahá'ís en bepaalde christenen bedreigen welbekend, enkele christelijke instellingen zijn op last

van de regering gesloten en de verkoop van de Bijbel in het Persisch werd verboden. De Soedanese regering heeft geprobeerd om de sjari'a (=islamitische wet) en het gebruik van het Arabisch op te leggen aan de christenen in het Zuiden. Een aantal Maleisische staten heeft bijbelvertalingen verboden die hetzelfde woord voor God gebruiken en nog andere religieuze termen als moslims. Pakistan heeft een wet aanvaard die de doodstraf impliceert voor belediging van de Profeet, maar die (in feite) is gebruikt om persoonlijke grieven die moslims hadden tegen christenen te beslissen en die bovendien het gevolg heeft dat het bijzonder hachelijk wordt voor een christen om in het openbaar een uitspraak over de islam te doen. Deze wet is bekritiseerd door Pakistaanse moslim leiders, terwijl oproepen werden gedaan deze wet in te trekken.

9) Sommige van deze misstanden kunnen worden toegeschreven aan populaire vooroordelen of misbruik van gevestigde moslim zeden. Andere misstanden berusten op welomlijnde regerings gedragslijnen waarvoor men zich beroept op het uitdrukkelijk gezag van islamitische bronnen, ook al vermoeden niet-moslim waarnemers dat dit beleid meer te danken is aan anti-westerse gevoelens en vrees voor overmatige westerse invloed in het betreffende land. Christenen hebben vooral klachten als er sprake is van bekering van de islam naar het christendom. Terwijl de hedendaagse westerse praktijk zogoed als geen obstakel in de weg legt aan mensen met een christelijke achtergrond, die zich wensen te bekeren of terug te keren (voor moslim besef keert men terug naar de oer-godsdienst, vertaler) tot de islam, (hoevel christenen moeten toegeven dat dit niet altijd zo is geweest) hebben moslim bekeerlingen tot het christendom meestal te maken gekregen met sociale druk

en vaak ook ernstige wettelijke sancties, alsof het zich aansluiten bij de christelijke kerk een ernstige misdaad betrof. Zo wordt het inderdaad gezien in een aantal moslim staten, niettegenstaande het koranische bevel dat er geen dwang moet zijn in de godsdienst (Soera 2,256; vert. F. Leemhuis). Deze tekst wordt gewoonlijk uitgelegd dat niemand gedwongen moet worden moslim te worden, maar betekent niet dat dwang om moslim te blijven wordt uitgesloten. De uitleg die men meestal geeft voor deze tegenstrijdigheid is dat afval van de islam in de context van de Koran wordt gezien als gelijkstaand met verraad gepleegd tegen de moslim gemeenschap en dat dit zo in gevaar brengen van mede moslims met de strengste wettelijke sancties tegemoet getreden moet worden. Moslims, enkele uitzonderingen daargelaten, hebben over het algemeen niet toegegeven dat de historische omstandigheden van de Medinische periode, gedurende welke deze uitleg zin had, niet langer van toepassing zijn. Wil men verder komen met dit probleem dan is een verheldering van de relaties tussen het religieuze domein en de bevoegdheid van de staat noodzakelijk.

EEN INITIATIEF VAN DE GEEST

10) Dit laatste punt impliceert dat christenen aan moslims vragen om nog eens goed te kijken naar de grondleggende documenten (van hun godsdienst, vertaler) om te zien hoe die moeten worden begrepen in een wereld die zo zeer verschilt van het Arabië van de zevende eeuw. Christenen worstelen zelf voortdurend met dezelfde taak met betrekking tot hun Schriften, die eeuwen ouder zijn, en zijn gaarne bereid hun ervaringen met de gecompliceerde problemen die dat met zich meebrengt met moslims te delen. Christenen kennen in hun midden ook radicalen, hun mensen

met zeer strenge opvattingen, hun relativisten en hen, die er alleen maar op uit zijn hun religieuze tradities aan te passen aan hun eigen doelstellingen. Met andere woorden, christenen vragen moslims niet om ontrouw te zijn aan hun eigen traditie, maar om mee te werken aan de gemeenschappelijke taak om te proberen te begrijpen hoe God wil dat wij vanuit die tradities leven onder de omstandigheden van het eind van de 20ste eeuw. Vooruitgang kan niet worden bereikt door alleen maar uitoefening van druk of wettelijke maatregelen, wat nodig is, is verandering van mentaliteit door een daartoe geëigende opvoeding en scholing. Werkelijke wederkerigheid is gebaseerd op uitwisseling, over en weer. Plaatsen waar religieus pluralisme echt bestaat, werken als gangmakers voor verandering elders.

11) We nemen, in de Geest, een initiatief naar moslims toe, en vragen om een wederkerigheid van hart en geest, die ons in staat zal stellen samen te leven in onze wereld onder God met een gemeenschappelijk besef van gerechtigheid en een wederzijdse zorg voor elkanders integriteit als gelovigen. Zoals eerder reeds werd aangegeven, er zijn veel bronnen voor mogelijke misverstanden, vele verschillen die teruggaan op geschiedenis en gebruik en dientengevolge van veronderstellingen, die ons verhinderen elkaars situatie te waarderen. Er is sprake van diep gewortelde vrees aan beide kanten, die sommigen maar al te graag misbruiken ten dienste van bekrompen nationalisme of een povere uitleg van hun geloof. Wederkerige zorg en begrip, openheid van hart en geest tussen ons, kunnen meer bewerkstelligen dan goede relaties tussen christenen en moslims. Het kan de wereld behoeden voor onnoemelijk leed en bloedvergieten. Dit begint al te gebeuren. Sommige christenen in Bosnië werken samen via hun

hulporganisaties om iets van het ergste lijden in dit conflict te verlichten. We hebben gelijksoortige gemeenschappelijk activiteiten gezien, met het doel het welzijn van de hele gemeenschap te dienen. Dit is wederkerigheid in actie.

Genève, oktober 1994 en maart 1995
Vertaling 31 maart 1995

Vertaling Dr. Jan Slomp, van 1987-1994
voorzitter van de "Islam in Europe Committee", thans adviseur.

Besteladres: Bureau Ontmoeting met Moslims, Dienstencentrum van de Gereformeerde Kerken in Nederland, Postbus 203, 3830 AE Leusden tel. 033-960329.

Kerken in Soest wensen moslims geluk.

Ter gelegenheid van het id-al-fitr feest werd door de Raad van Kerken in Nederland weer een groet aan onze moslim medeburgers gezonden.

Evenals in voorgaande jaren hebben leden van de commissie "Islam-Christendom" van de Raad van Kerken in Soest de Soester Turkse, Marokkaanse en Somalische moslims geluk gewenst, toen zij na het morgengebed hun moskeeën en gebedsruimten verlieten op deze feestdag. Daarbij werden veel handen gedrukt en een paar honderd groeten uitgereikt. Alle ontvangers, er komen uitsluitend mannen naar dit feestgebed, zijn blij met de kaart, nemen hem mee naar huis, waar ook de overige gezinsleden er kennis van nemen, en dan nog vaak doorgeven aan familie of vrienden. Er is veel interesse om over de boodschap te praten, met name bij de jongeren. Voor de commissieleden is de groet een goed hulpmiddel om contacten met de moslims te verstevigen.

De tekst van de groet, met de oproep tot samenwerking tussen christenen en moslims werd door ons ook gepubliceerd in

de kerkbladen en de plaatselijke krant. Zo kunnen de kerkmensen zien hoe de moslimse plaatsgenoten namens hen worden gelukgewenst. Dit jaar werd door de K.R.O. radio uitzending "Na de zegen", een reportage over het gelukwensen uitgezonden.

In de groet werd door de kerken opgeroepen tot een gezamenlijke inzet voor een andere, betere samenleving. Het kan daarbij echter niet alleen gaan om onaanvaardbare verschillen tussen arm en rijk, of de betekenis van materiele waarden, hoe belangrijk ook. Het gaat om meer! Ook in Soest vangen wij signalen op van een achteruitgang van het klimaat tussen Nederlanders en niet-Nederlanders. De omgang wordt moeilijker, aan beide kanten sluit men zich meer af in de eigen wereld, en lijkt men elkaar steeds minder te verstaan en te begrijpen. Een betere samenleving zal echter alleen maar kunnen ontstaan, als wij elkaar leren kennen en respecteren. Reeds sinds het midden van de zeventiger jaren proberen wij in Soest vanuit de kerken tot meer wederzijds begrip te komen. Veel konden en moesten wij daarbij leren. Aanvankelijk spraken wij over "de moslims", nu weten wij dat er, evenals bij de christenen, verschillende groepen moslims zijn, die eigen opvattingen en regels hebben. Die verschillen liggen vaak niet in de eerste plaats op het terrein van de geloofsinhoud, maar bij de consequenties van het geloof op maatschappelijk en politiek gebied. Ook de verschillende nationale achtergronden zijn daarbij vanzelfsprekend belangrijk. Vaak is een gesprek daarover niet gemakkelijk, omdat invloeden uit de omgeving of het thuisland bedreigend kunnen zijn. Ook de beperkte kennis van onze taal, met name bij de leden van de eerste generatie buitenlanders is een remmende factor. Zo blijkt het voor nederlandse kerkmensen vaak moeizaam, om tot een "dialoog" te komen.

Er is echter nog een andere moeilijkheid waarvoor wij in Soest nog geen oplossing gevonden hebben. Ondanks regelmatige voorlichting, bijvoorbeeld door lezingen, cursussen, artikelen en verslagen van activiteiten met en voor moslims in de plaatselijke bladen en kerkelijke nieuwsbrieven, blijft de belangstelling van kerkmensen voor een (dialogische) omgang met de moslimburen en mede-Soesters zeer beperkt.

Buiten onze commissie, waarvoor moeilijk leden te vinden zijn, worden in de kerken zelden initiatieven genomen om tot meer "samen"-leven te komen. Nog vaak lijken de kerken het zo druk te hebben met binnenkerkelijke problemen, dat te weinig aandacht en energie overblijft voor zaken als de "dialogoog" en ontmoeting met moslims.

Blijft dus de vraag hoe van christelijke zijde een aandeel zal en kan worden geleverd aan de samenwerking in het streven naar een andere samenleving, waar toe de groet oproept.

Misschien kan, niet alleen bij het id-al-fitri feest, door de Raad van Kerken, vaker een boodschap, een verklarende uitleg of voorlichting, worden gegeven, die op plaatselijk vlak als hulpmiddel in onze contacten met moslims kan worden ge-

bruikt, en met hen besproken. Bijvoorbeeld over sociale gerechtigheid, vrede, behoud van de schepping, of uitleg over de christelijke feestdagen, e.d.

Misschien kan de Sectie Interreligieuze Ontmoeting (S.I.O.) een contactpunt oprichten, waar plaatselijke, kerkelijke werk(st)ers en instellingen hun ervaringen met "dialogoog" in de praktijk kunnen inleveren en uitwisselen. Dan kunnen wij van elkaar leren. - W.M. v.d.Bergh

Migrantenweek 1995

De 'Migrantenweek 1995' vindt dit jaar plaats van 13 t/m 20 november onder het motto 'Geen discriminatie maar communicatie'.

Tijdens deze jaarlijks terugkerende week roept de stichting 'Kerken en Multiculturele Samenleving'(KMS) plaatselijke parochies of gemeenten op extra aandacht te schenken aan de migranten in hun midden. Inlichtingen: Stichting KMS, Luybenstraat 17 5211 BR 's-Hertogenbosch (tel.073-143032).

De Interreligieuze dialoog
 R. Kirste, P. Schwarzenau, U. Tworuschka (Hrsg.), *Interreligiöser Dialog zwischen Tradition und Moderne. (Religionen im Gespräch, Band 3)* Verlag Zimmermann Balve 1994. ISBN 3-89053-043-5. 511 pag. Voor een gereduceerde prijs te bestellen door overmaking van fl. 34,50 (inclusief verzending) op rek. 54.60.77.110 t.n.v. M. van den Boom te Bilthoven

Sinds jaren heeft de *Interreligiöse Arbeitsstelle* een belangrijke positie in het onderwijs en binnen de kerken in Duitsland op het terrein van dialoog en interculturaliteit. Het instituut heeft onder meer een belangrijke rol gespeeld in de totstandkoming van de interreligieuze ontmoetingschool in Ede. In de adviesraad van de *Arbeitsstelle* komt men belangrijke namen tegen als die van dr. Jan Slomp en prof. Anton Wessels. Telkenjare publiceert de *Arbeitsstelle* ook een studie rondom een belangrijke thematiek in het interreligieuze gesprek. In 1993 werd een studie gepubliceerd over de plaats en betekenis van engelen in de verschillende godsdiensten. Thans is opnieuw een zeer omvangrijke studie verschenen over de het vraagstuk van 'traditie en vernieuwing' in de grote wereldreligies, met name binnen West-Europa. Gelet op de omvang van deze publikatie is het nauwelijks doenlijk een samenvatting te geven. Daarom beperk ik mij tot het noemen van enkele bijdragen die eruit springen: Anton Wessels inventariseert de oudtestamentische gezichtspunten op de plaats van het jodendom binnen de godsdienstgeschiedenis van het Midden-Oosten; Annemarie Schimmel vergelijkt de positie van Maria en Jezus in de Perzische poëzie; John Hick en Paul Knitter bespreken de mogelijkheden van een in-

terreligieuze theologie binnen een mondiaal perspectief. Daarnaast treft de lezer een groot aantal artikelen aan over de spanning tussen fundamentalisme en modernisme in verschillende situaties: Jan Slomp over Maulana Mawdudi in Pakistan, Ulrich Schoen over de islam in Frankrijk, Beyza Bilgin over recente ontwikkelingen in Turkije. Tenslotte rest de lezer nog enkele honderden bladzijden met samenvattingen van recente congressen, recensies van publikaties en bibliografieën over hot items in de hedendaagse godsdienstige kaart: fundamentalisme in christendom, hindoeïsme en islam; modernisme en interculturaliteit. Een encyclopedisch standaardwerk voor hen die op dit terrein bij willen blijven. - Marien van den Boom

Moslims in Duitsland

Muhammad Salim Abdullah, *Was will der islam in Deutschland?*, Gütersloh: Gerd Mohn, 1993, 127blz. ISBN 3-579-00979-1 DM 10,00

Salim Abdullah is een Duitse journalist, die het 'Islam-Archiv-Deutschland' (opgericht in 1927!) leidt. Hij is al lange tijd een belangrijk figuur onder de moslims, die zich in de Duitse maatschappij willen integreren. Sinds 1974 is hij al vertegenwoordiger van het Islamitische Wereldcongres (*Rabita Alam Islami*) voor Duitsland en sinds 1988 treedt hij ook op als afgezant voor deze organisatie bij de Verenigde Naties. Salim Abdullah laat de geschiedenis van moslims in Duitsland beginnen met die groep van twintig Turkse soldaten die in 1731 werden 'geschonken' aan de koning van Pruisen door de Hertog van Kurland. De Pruisische vorst liet voor hen in 1732 een moskeezaal aanleggen binnen de kazerne. De geschiedenis daarna telt veel klei-

ne, maar toch betekenisvolle gebeurtenissen, waaruit een continuïteit in de presentie van de islam in Duitsland blijkt. Van de ong. 1,7 miljoen moslims is momenteel ruim 80% van Turkse afkomst. Ongeveer 68% hiervan rekent zich tot de werkelijk 'gelovige moslims', terwijl ong. 630.000 personen of 45% tot de islamitische 'Kerngemeinde' horen, als men het regelmatige bezoek aan de vrijdagdienst en het naleven van de vasten van Ramadan als criterium neemt. Dat steekt erg gunstig af bij het praktiseren van de Protestanten (5% en slechts 1,4 miljoen) of de Katholieken (22% of 6 miljoen; blz. 37). Daarbij is toch de organisatiegraad van moslims in Duitsland laag (vergeleken bij de christelijke kerken, die vanwege hun Kirchengemeinde een veel strakkere administratie aanhouden). Er zijn 1200 geregistreerde islamitische gemeenschappen, met een totaal van 170.000 geregistreerde moslims.

Een aantal islamitische verenigingen, activiteiten en instituten van landelijk belang passeren de revue met een korte bespreking, opgave van adressen, telefoon en faxnummers. Er blijken niet minder van 14 landelijke moslimtijdschriften te zijn, waarvan meerdere van mystieke aard. Het jongerentijdschrift heet, net als de Nederlandse uitgave, waarvan we al enige tijd niet gehoord hebben, *Salam Kinder*.

Over de ontmoeting tussen christenen en moslims schrijft Abdullah op blz. 34: "Ontmoeting en dialoog kunnen alleen plaatsvinden tussen twee gelijkwaardige partners. Daarom moeten de christenen allereerst moslims als partner accepteren en niet tot object van naastenliefde of sociale zorg willen verlagen. Met andere woorden: het stadium van de dialoog in de ontmoeting tussen christenen en moslims hebben we nog niet bereikt. We staan nogaan de drempel, ook al zien we dat op het vlak van persoonlijke ontmoet-

tingen al echte vriendschappen en hartelijke relaties tussen christenen en moslims zijn ontstaan."

De sluier goed voor behoud van je aura Na het in stilte verdwijnen van het islamitische blad Kiblat en later het jongerenblad Salam, is tegenwoordig het maandblad AL NISA, officieel geheten "Islamitisch Maandblad voor vrouwen en kinderen", wel het belangrijkste landelijke periodiek. Het mei-nummer van dit jaar geeft een vervolg op de serie "Kalender", die een beeld geeft van de belangrijkste feesten van het islamitisch jaar. De maand Zul-Hidja, waarin het offerfeest en de bedevaart naar/vanuit Mekka plaats vindt, is zodoende hoofdthema van dit nummer. Verschillende moslim-vrouwen schrijven ook over hun hadj-ervaring. Maryam Scholten vertelt, hoe de hadj (voor haar samenvallend met haar huwelijksreis) haar enorm in haar geloof heeft gestimuleerd. "De dag voordat ik weer zou gaan werken ging ik bij mijn huisarts langs. Ik had de sjaal nog min of meer op. Mijn huisarts zei: 'wat heb je nou toch op je hoofd?' Ik mompelde en stuntelde dat dat iets met de islam te doen had. Zij reageerde toen met de volgende opmerking: 'Als ik de moed zou hebben zou ik mijn hoofd ook graag bedekken, want door het bedekken van je aura verlies je veel minder energie, dus dat is nog zo gek niet dat je dat doet.' Via mijn huisarts gaf Allah me het laatste zetje...". - Een wonderlijke alliantie tussen de *aura* van de New Age-aanhangers en de *'aurat* van de moslimkuisheidscode? - Een abonnement op Al-Nisa kost f 30,- per jaar; administratie PB 12, 6990 AA Rheden.

Jongeren

Drs. Mazuras Asrafali e.a., *Verslag Congres: Kansen en bedreigingen voor moslimjongeren in Nederland*, Capelle a.d. IJssel, ISBI 1995, 55 blz. ISBN 90-

74652-04; f 15,-. Te bestellen bij Sibellusweg 20, 2901 GH Capelle aan de IJssel.

Op 16 okt. 1994 werd in Nieuwegein een congres gehouden over moslimjongeren. De belangrijkste resultaten ervan zijn vakkundig en snel in een handzaam boekje bijeengebracht. Na vijf plenaire inleidingen kwamen evenzovele workshops bijeen, die uitliepen op een plenaire paneldisussie. - Statistisch lopen de moslims in Nederland nogal uit de pas: hoger aantal jongeren, meer werklozen, hoger percentage laaggeschoolden en ook is de criminaliteit er hoger. Zulke problemen kunnen allemaal niet in een dag opgelost worden. Wel kan een redelijke inventarisatie gemaakt worden, kunnen al dan niet geslaagde projecten worden beschreven en kunnen aanzetten tot oplossingen worden aangedragen. Zoals vaak, lopen ook hier de termen 'moslims' en 'allochtonen' soms nog te gemakkelijk en verwarrend door elkaar. Drs. Jan Goutier van de afd. Beleidsontwikkeling, directie Delinquentenzorg en Jeugdinstellingen, Ministerie van Justitie gaf een aardig kijkje in het denken over islam en geestelijke verzorging: de inrichtingen zorgen goed voor de basismogelijkheden zoals voedselvoorschriften en het vasten in de maand ramadan... "Omdat de inrichtingen geen vaste geestelijke verzorger hebben, hangt de mate waarin geestelijke verzorging plaatsvindt af van de inrichtingen en de moslimjongeren. Wat dat laatste betreft suggereren diverse in inrichtingen gehouden enquetes dat Turkse en Marokkaanse jongeren nauwelijks of niet om geestelijke verzorging verzoeken. Wat moet daarvan de conclusie zijn? Leeft de Islam voor die jongeren niet? Is er geen belangstelling voor? Of spelen de inrichtingen onvoldoende in op de vraag? Kunnen ze geen geschikte imam vinden? ... Religie blijft een zaak waar de overheid de nodige afstand heeft te bewaren. De overheid

moet alleen bepaalde voorwaarden scheppen, zoals de geestelijke verzorging. Maar de overheid kan wel zijn voordeel doen met de sociale functies die religieuze organisaties vervullen. Of die sociale functies uit de verf komen, is een zaak van de betrokkenen, de moslims en hun organisaties, zelf..." (blz. 33). - KS

Plaatselijke Ontmoetingen

Cees Bouma, Samen leven en geloven in Arnhem. Arnhem 1994, 116 blz. (te bestellen door overmaking van f 10,- op giro 1385327 tnv C. Bouma Ezingestraat 9 6835 DD Arnhem)

Predikant Cees Bouma maakte dit verslag voor de Samen op Weg-Kerkeraad van Arnhem-Zuid. Het eerste deel bevat een chronologisch verslag van de ontmoetingen tussen moslims en christenen te Arnhem sinds 1989. In het tweede deel wordt nagegaan welke contacten er zijn in Arnhem-Zuid tussen mensen met een van oorsprong buitenlandse en een van oorsprong Nederlandse achtergrond. Bouma doet verslag van de gesprekken die hij met een aantal betrokkenen had. Op grond daarvan doet hij enkele aanbevelingen.

De brochure is een aanrader voor hen die plaatselijke vanuit de parochie of gemeente willen werken aan ontmoetingen met moslims en voor hen die zich willen bezinnen op het samen leven en geloven van autochtonen en allochtonen. Vanuit de aangereikte praktische informatie en ervaringen dienen zich concrete handreikingen aan die bruikbaar kunnen zijn in de eigen plaatselijke situatie.

De brochure bevat een uitgebreide bijlage waarin onder meer teksten van inleidingen en verslagen van bijeenkomsten zijn weergegeven. -Berry van Oers

in Nederland, en de taak van katholieke maatschappelijke en kerkelijke dienstverlenende organisaties'. KDC/KSC Nijmegen, Stichting Cura Migratorum 's-Hertogenbosch 1995. Te bestellen bij Cura Migratorum tel.073-145159 (f 15,- incl.verzendkosten).

Velen maken zich zorgen over de toekomstige situatie van immigranten en vluchtelingen. Die bezorgdheid wordt versterkt door gevallen van agressiviteit jegens buitenlanders, maar ook door de neiging van allochtonen zich in eigen kring op te sluiten. De stichting Cura Migratorum wil bevorderen dat binnen de katholieke geloofsgemeenschap, en in het bijzonder binnen katholieke maatschappelijke en kerkelijke organisaties

die met allochtonen te maken hebben, goed wordt nagedacht over de vraag wat men kan doen om deze negatieve ontwikkelingen af te remmen. Cura Migratorum en het Katholiek Studiecentrum van de Nijmeegse universiteit hopen met deze gezamenlijke publicatie daartoe een aanzet te geven. A.El Manouzi schetst in kort bestek de problemen en ontwikkelt een eigen visie op de taken die katholieke organisaties op zich kunnen nemen.

Berry van Oers

CURSUSSEN EN ONTMOETINGEN

* Donderdag 8 juni is er onder verantwoordelijkheid van de Faculteit der Letteren van de Vrije Universiteit te Amsterdam studiedag over het thema *Gelijkheid - Levensbeschouwing - Plurale Samenleving: Religie en gelijkheid, een gespannen relatie?* Plaats: De Boelelaan 1105 Amsterdam. Kosten: f 60, waarbij ingesloten de congresbundel 'religie en (on)gelijkheid in een pluriforme samenleving'. Sprekers o.m. Prof. J. de beus, Drs. O. Cherribi, Prof. R. Tielman, G. Cörüz, Dr. W. Stoker. Opgaven: R. Kranenborg, Theol. Faculteit VU, Antwoordnummer 2941; 1000 SN Amsterdam.

* Op vrijdag 15 september 10.00 tot 16.00 uur, organiseert de Vrije Universiteit een studiedag onder het thema: *Op weg naar een Nederlandse islam?* 's-Morgens zal Imam Abdulwahid van Bommel een college verzorgen over *De praktijk van de Koran-exegese*. In de middag zal Mevr. Fadime Orgü, een Nederlandse moslim van Turkse afkomst een praktische invulling geven aan het thema *Nederlandse Islam*, onder meer door een toelichting over het door allochtoonse jongeren gelanceerde begrip 'intercreatie'. Plaats: Theologische Faculteit, Boelelaan 1105, Amsterdam. Opgave graag vóór 1 sept. a.s. bij het Bureau Ontmoeting met Moslims te Leusden, Postbus 203, 3830 AE Leusden, 033-960329 of 960360; kosten f 15,- over te maken op giro 513153 t.n.v. Dienstencentrum G.K.N. te Leusden onvder vermelding van P.A. studiedag V.U. 15-09-95.

* Voor dit jaar oktober is een landelijk congres in voorbereiding, waar de LVM, Landelijke Vereniging van Moslimstudenten zich wil gaan presenteren. Voor 2 november 1995 heeft ISBI, de Islamiti-

sche Stichting Bevordering Integratie een conferentie gepland over *Beeldvorming over Moslims in het Onderwijs*. Info: ISBI, Sibeliusweg 20, 2901 GH Capelle aan den IJssel.

* De centra voor niet-westerse muziek en kunst laten regelmatig groepen uit Turkije en andere landen voorstellingen geven van islamitische muziek en dans. Zo geeft Vredenburg in Utrecht op 31 oktober weer een optreden van de wervelende Derwisjen van Konya. De mystieke dansers in hun lange witte mantels draaien in langzame cirkels en komen zo langzaam in trance op de tonen van soefimuziek, verwant aan de mystiek van de grote meester Djalaloeddin Roemi. Op 31 maart 1996 is er een Alevitische Semah in RASA, centrum voor niet-westerse kunst in Utrecht.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHILOSOPHY

PHILOSOPHY

Nieuw Faxnr.
« BEGRIP »
073-131175
Telefoonnr. blijft:
073-145159

BEGRIIP
Luybenstraat 17
5211 BR 's-HERTOGENBOSCH
tel. 073-145159 (tstnr. 3)